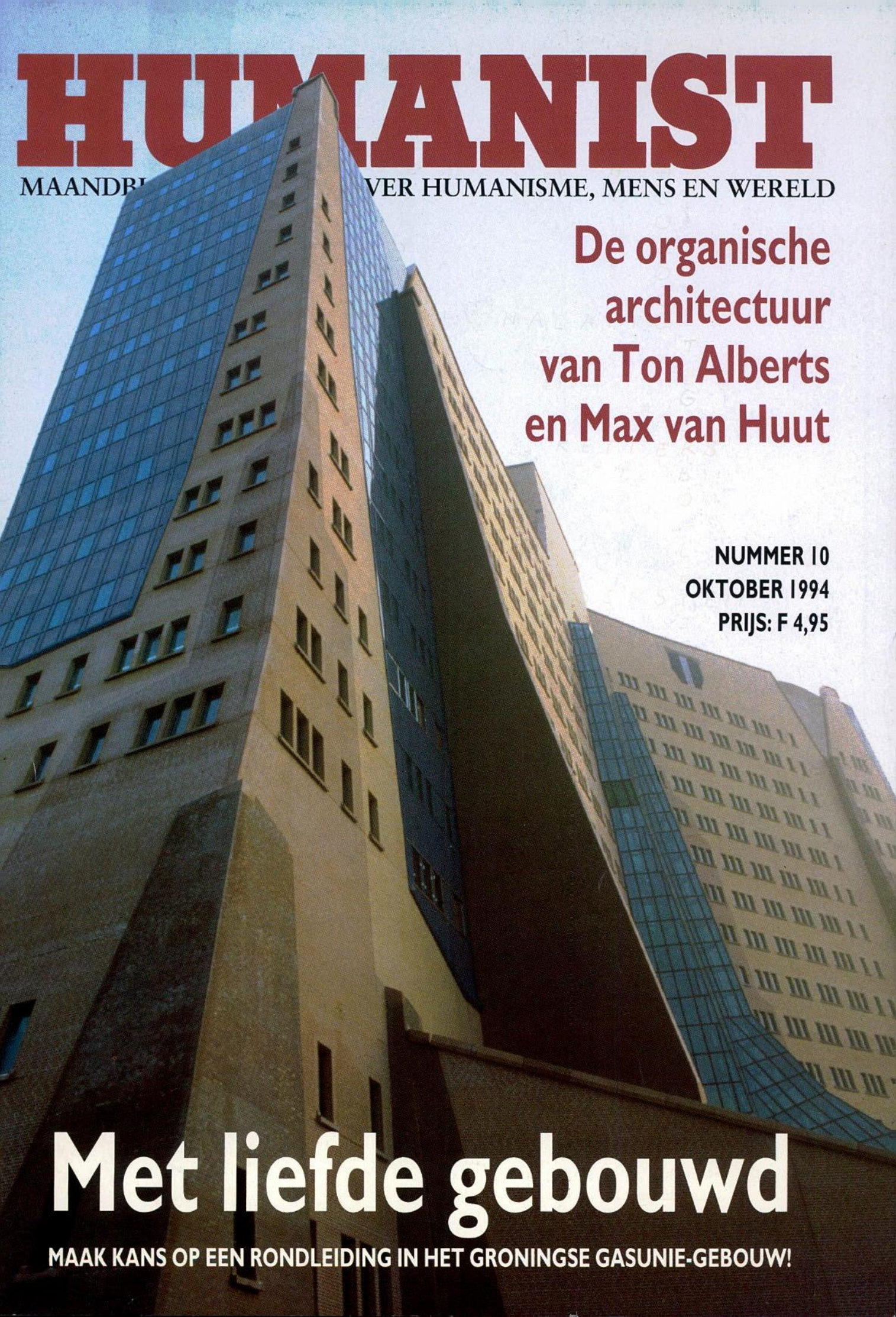

HUMANIST

MAANDR

VER HUMANISME, MENS EN WERELD

De organische
architectuur
van Ton Alberts
en Max van Huut

NUMMER 10
OKTOBER 1994
PRIJS: F 4,95

Met liefde gebouwd

MAAK KANS OP EEN RONDLEIDING IN HET GRONINGSE GASUNIE-GEBOUW!

HUMANIST

IS EEN UITGAVE VAN HET
HUMANISTISCH VERBOND

49-STE JAARGANG
NUMMER 10 OKTOBER 1994

Redactie-adres:
Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Tel.: 030 - 318145.

Redactie-secretariaat:
Alice Dessens (tst. 307)

Kantooradres:
Nieuwegracht 69A,
3512 LG Utrecht.
Fax: 030 - 367104

Redactie:
Hes van Huizen (hfdred.)
Mirre Bots

Medewerkers:
Trudy Kunz, Simone Jacobus,
Chris Pennarts, Yoeke Nagel, Rian
van Lierop, Paul Cliteur, Jansen
Schöttelndreier, Japke Schonewille,
Peter van der Meer, Tom Janssen,
Marjan Slob, Tanny Dobbelaar,
Sylvia Weve, Evert Wassenaar,
Len Munnik

Vormgeving:
Hes van Huizen
Rik Tazelaar (Studio ID)

Prepress/Lithografie/Druk:
Brouwer Offset Utrecht BV

Redactiecommissie:
Peter Heisterkamp
Hans Martens
Bram Roozendaal
Peter van Agteren

Foto omslag:
Gasunie

Teletekst:
De Humanist staat regelmatig
aangekondigd op teletekst 325

Zie voor lidmaatschap en
abonnement

Advertentie-exploitatie:
All-Round Media Services
Postbus 1524 - 2003 BN Haarlem
Tel. 023-245336 - Fax 023-248043.

De tarieven van september 1993
zijn van kracht. Informatiefolder is
op aanvraag verkrijgbaar.

De Humanist wordt gedrukt op licht-
houthoudend mc papier, chloorvrij.

Kies voor inspiratie!

Zeker, u leeft zelfbewust. Maar toch...

Er komt tegenwoordig zo veel op je af
aan informatie, aan standpunten die je
worden gevraagd, aan keuzes die je moet
maken. Kom daar maar eens uit!

Het Humanistisch Verbond gaat uit van
humanistische normen en waarden.

Het onderzoekt wat bijdraagt aan de
kwaliteit van het leven. En brengt dit in
activiteiten, publikaties en standpunten
naar buiten.

Een belangrijke inspiratiebron in een
wereld die uw keuzes dagelijks op de
proef stelt.

Kies voor inspiratie en word lid van het
Humanistisch Verbond. U ontvangt dan
ook het maandblad de *Humanist*.

Word lid van het Humanistisch Verbond!

De minimumcontributie bedraagt f75,- per jaar.

Een hogere bijdrage is welkom. Voor leden met een inkomen lager dan
f18.000,- per jaar is de minimumcontributie f45,-. Jongeren tot 27 jaar
betalen slechts f35,- per jaar.

Elk lid ontvangt negen keer per jaar de *Humanist*. Als lid krijgt u ook korting
op de toegangsprijs van bijeenkomsten en symposia. Per lid kan een persoon
op hetzelfde adres kiezen voor een gratis lidmaatschap. Een medelid ontvangt
geen extra *Humanist*.

Aanmeldingsbon

- ☐ Ik word lid van het Humanistisch Verbond
Contributie per jaar: f _____
Ik betaal per jaar / per halfjaar / per kwartaal*

Naam _____
Adres _____
Postcode _____
Plaats _____
Telefoon _____
Geboortedatum _____ M / V*

Gratis medelid
Naam _____
Geboortedatum medelid _____ M / V*

* Omcirkelen wat van toepassing is

Voor betaling ontvangt u een acceptgiro.

Stuur deze bon in een envelop (postzegel hoeft niet, mag wel) naar:

Humanistisch Verbond,
Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht

In dit nummer

Met liefde gebouwd

'De essentie van het organisch vormgeven vind je terug in de manier waarop we met mensen omgaan. De nadruk ligt op het groei-proces. Op de mogelijkheid van verandering in de vorm. We moeten ons voortdurend blijven bevrijden van dogma's.' Dit zegt één van de architecten die hebben getekend voor het 'Bommelkasteel' in Amsterdam Zuid-Oost (het gebouw van de ING-bank, vooreen NMB). Sinds kort staat in Groningen het gebouw van de Gasunie, nog meer een voorbeeld van de organische architectuur die uitgaat van de menselijke maat. Een gesprek met de architecten Ton Alberts en Max van Huut.

Pagina's 12 t/m 21

Consumptie en milieucrisis

Volgende maand houdt het HV een symposium over consumptie en de milieucrisis. In deze Humanist alvast een voorbeschouwing aan de hand van een gesprek met de humanistische milieufilosoof Wouter Achterberg.

Waarom de natuur ook los van de mens waarde heeft.

Pagina's 6 t/m 9

Amy Bloom

Niets is gemakkelijker dan iemand met afwijkend gedrag als een idioot te bestempen. Maar situaties zijn niet altijd wat ze lijken, betoogt de Amerikaanse schrijfster Amy Bloom. Mensen realiseren zich vaak niet dat ze grenzen overschrijden.

Pagina's 10/11

Feiten versus vooroordelen

Hoe prik je vooroordelen tegen *die buitenlanders* door? Hoe weerspreek je discriminerende uitspraken? De Anne Frankstichting bracht onlangs een boekje uit met veel feiten en tegenargumenten.

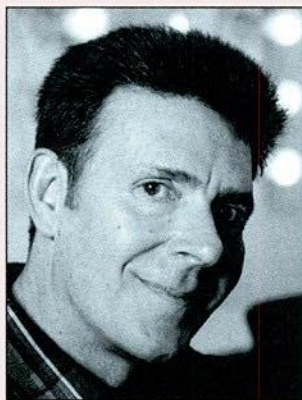
Pagina's 22 t/m 24

Kees Vlaanderen en het hoorspel

'Je moet de luisteraar verleiden, ontvoeren, naar de luidspreker toezuigen,' zegt Kees Vlaanderen. Hij is één van de programmamakers die het hoorspel nieuw leven heeft ingeblazen. Hoe een geluid meer kan zeggen dan duizend cijfers.

Pagina's 26/28

David Greaves

In de serie 'Ik en de Ander' dit keer regisseur David Greaves. Hij vecht tegen racisme door theaterproducties te organiseren voor jongeren van blank tot zwart.

Pagina's 30 t/m/ 32

En verder:

Brieven van lezers - pagina 4
Rtv-programma's - pagina 29
HV-Nieuws - pagina's 33/34
Cryptogram - pagina 35

BRIEF

Brieven zijn welkom.
Houdt u het wel kort. De
redactie behoudt zich het
recht voor om brieven in
te korten of niet te
plaatsen

Ballast voor de geest

Meestal lees ik uw blad met plezier, maar deze keer (septembernummer) was ik onaangenaam verrast door de bijdrage van Yoeke Nagel, over een New Age-blad (Onkruid) waar zij aan meewerkt. Dit artikel is gratis reclame voor dat blad, een slecht, onkritisch stuk over een onderwerp dat niet past in het humanistisch denken. Het humanisme hoeft geen leemte op te vullen met propaganda voor een nieuw, vaag geloof, het is juist ontstaan als reactie tegen oud en nieuw (bij)geloof, met als steun de wetenschap, die niet 'het hele leven heeft stukgesneden tot deelgebieden die geen verband meer met elkaar of met de mens lijken te hebben' (pagina 21, eerste kolom). Hoe kan iemand met een gezond verstand dit beweren! 'Maar een theorie is niet extra gevaarlijk als ie niet wetenschappelijk te bewijzen is. De atoombom is heel exact, heel materieel' (pagina 20) beweert dezelfde persoon. Een theorie die niet wetenschappelijk te bewijzen is, is geen theorie. Wat de atoombom ermee te maken heeft, ontgaat mij. Die is ook geen theorie. Stilistisch noch inhoudelijk klopt er iets van. Wat hebben we aan iemand die zegt: "Spiritualiteit is voor mij diepte zien in gewone dingen."? Het lijkt wel Toon Hermans. Wat weet iemand van wat voor wetenschap dan ook als hij zegt: "Wetenschap is het enige waar veel mensen nog in durven geloven" (pagina 10 tweede kolom). Wat is dat voor een idee, dat wetenschap er is om in te geloven? Aangezien op pagina 24 een abonneringsbon voor dat onkruid volgt, en ook gezien

de reclame-achtige toon van het artikel, vraag ik u dringend een enthousiast artikel te plaatsen over een kritisch tijdschrift, bijvoorbeeld Skeptor van de vereniging Sceptis. Ik zeg met Mien Ruis: "namen van onkruid onthoud ik niet, dat is ballast voor de geest"!

A.W. Nauta (Luxemburg)

Het volgende nummer van de Humanist verschijnt begin november. Kopij hiervoor moet uiterlijk 13 oktober binnen zijn bij de redactie.

Rationaliteit is enige gereedschap

Na enige vege voortekenen is thans duidelijk: de redactie van Humanist heeft de chaotische paden van de New Age-beweging betreden. Het begrip 'spiritualiteit' - een hedendaags eufemisme voor 'bijgeloof' - is met grote nadruk ingevoerd, en daarmee is gebroken voor de rationele wortels van het Nederlands humanisme. Daarom voel ik mij genooddaakt om op korte termijn mijn lidmaatschap van het HV (na meer dan 30 jaar) te beëindigen, om mij te vrijwaren van confrontatie met een nummer dat start met een astrologische rubriek of een 'fascinerende astrologische poster' in het vooruitzicht stelt. De personele unie tussen de redacties van Humanist en van Onkruid doet het ergste vrezen. Het ziet ernaar uit dat vooruitstrevende christenen verder gevorderd zijn in de ontworsteling aan obscurantisme. Een hervormde (!) dominee heeft althans onlangs verklaard (naar aanleiding van het optreden van gebedsgenezers Jomanda): "Een geloof waarbij ik mijn verstand aan de kapstok moet hangen spreekt mij niet aan" (NRC 28.03.94). Kennelijk heeft de collectieve Humanist-redactie haar verstand aan de kapstok gehangen. Rationaliteit (ik vermijd het historisch beladen woord 'Rationalisme') is het enige gereedschap waarmee een chaotische denkwijze kan worden gecorrigeerd. Een voorbeeld van chaotisch denken: geloven - althans voor mogelijk houden - dat de menselijke ziel 10 milligram weegt en dan toch stellen dat de wetenschap is 'gestoeld op een heel materialistisch wereldbeeld,

waarin nauwelijks plaats is voor de mens'. Ook de pseudo-wetenschap kent haar 'meters en wegers'! Het tegenargument dat het alleen zou gaan om een interview met een vertegenwoordiger van een andere stroming, wijs ik bij voorbaat af. Daarvoor wordt Onkruid te positief en kritiekloos gepresenteerd, gesteund door een ongewone reclame-campagne. Ik blijf mezelf humanist noemen. Ik sta nog achter de beginselverklaring van het HV. Ik vertrouw nog op Paul Cliteur, die gesteld heeft: "Het humanisme vraagt om een rationele doordenking, om explicitering van de levensovertuiging." (Hedendaagse filosofische stromingen en Humanisme; HV Amsterdam, 1991, p.5). Maar mijn illusie dat hier voor het HV een nieuwe uitdaging ligt, begint te vervliegen.

T.E. Visser (Wilnis)

Reactie
De Humanist biedt de lezer een zo breed mogelijke kijk op alle manieren waarop het leven wordt beschouwd. Uitgangspunt is steeds dat de eigen verantwoordelijkheid van de mens voor zichzelf en de wereld wordt erkend (zie ook het intro van het onkruid-artikel).

Redactie

Verslavend lekker en nooit genoeg

Een symposium over consumptiemotieven in deze tijd

Zaterdag 19 november organiseert het Humanistisch Verbond een symposium over consumptiemotieven in deze tijd. Centraal staat de vraag: 'Waarom consumeren we, tegen beter weten in, eigenlijk zoveel?' Wat zijn de drijfveren van de moderne consument en begint een beter milieu eigenlijk wel bij jezelf?

Als sprekers zullen optreden Henk Tieleman, hoogleraar sociale wetenschappen Universiteit Utrecht; Theo Beckers, hoogleraar vrijetijdswetenschappen Katholieke Universiteit Brabant; Wil Groenen, medewerker Sociaal en Cultureel Planbureau; Lucas Reijnders, hoogleraar milieukunde Universiteit van Amsterdam; Charles Vlek, hoogleraar sociale psychologie aan de Rijksuniversiteit Groningen en Nico Nelissen, hoogleraar bestuurskunde aan de Katholieke Universiteit Nijmegen.

Het symposium vindt plaats in Ontmoetingscentrum 'In de Driehoek', Willemsplantsoen 1c te Utrecht, 5 minuten lopen van het Centraal Station. Het programma duurt van 10.00 uur tot 17.15 uur. De zaal is open vanaf 9.30 uur. De toegangsprijs voor leden van het HV is f 50,- en voor niet-leden f 75,-. U kunt ook een lunch gebruiken (kosten: f 15,-).

U kunt zich voor dit symposium aanmelden door overmaking van het juiste bedrag op gironummer 197930 ten name van het Humanistisch Verbond te Utrecht onder vermelding van 'Symposium HV 19/11/A'. Toegangskaarten zullen worden toegewezen in volgorde van aanmelding. Meer informatie: Humanistisch Verbond, Gerben Potman (dinsdag tot en met vrijdag), tel. 030-318145, fax: 030-367104.

Met liefde gebouwd

De gebouwen van het Amsterdamse architectenbureau Alberts en Van Huut getuigen van liefde voor de mens en voor natuurlijke materialen. De mens is hen te dierbaar om er een strakke vorm aan op te dringen. Hun drang om *organisch* te bouwen levert tot nu toe architectuur op die amuseert, die in ieder geval een glimlach oproept. De ING-, voorheen NMB-bank in de Bijlmer is een bekend voorbeeld. Maar ook het KPMG-kantoor in Amstelveen kreeg veel aandacht. De meest recente creatie van de twee architecten is het kantoorgebouw van de Gasunie in Groningen. Collega-architecten weten er niet goed raad mee, maar het publiek des te beter: het ING-gebouw werd in 1987 al door de lezers van Het Parool uitgeroepen tot het beste, spannendste en interessantste gebouw. Ook de werknemers hebben hun kantoorgebouwen in hun hart gesloten: het blijft de fantasie en de zintuigen prikkelen.

"Ik geloofde eerst geen barst van hun verhalen," bekent een woordvoerder van KPMG. "Maar het gevoel groeit. Inmiddels zitten we hier vier jaar en het gebouw is nog steeds een enorme opkrikker voor de atmosfeer." En een top-man binnen de voormalige NMB-bank zegt: "Toen ik in dit gebouw kwam werken, vond ik het een pluspunt van de NMB dat ze zoiets durfden: dan verlang je daar mee te werken. Zonder uitzondering vindt men het een fantastisch gebouw." En de schilder, die het 70-meter hoge trappenhuis van het kantoor van de Gasunie in kleurige wolken schilderde, verklaart: "Het was het mooiste karwei in mijn loopbaan."

"Er is," zegt Ton Alberts zelf over het Gasunie-kantoor, "ziel en zaligheid in gelegd." Als hij over organische architectuur vertelt op zijn rustige, laconieke manier, is het net of hij zijn leven verkleint om het gebouw, de opdrachtgever en de bouwvakkers voor te laten gaan. Hetzelfde geldt voor zijn compagnon Max van Huut: je zou vergeten dat zij het gebouw ontwierpen. Ze roepen allerm minst het typische beeld op van de architect die met de materie 'worstelt' en die 'onbereikbaar' is voor wat het publiek wil.

door Karin Anema

De organische architectuur van Ton Alberts en Max van Huut

Het imposante gebouw van de Gasunie staat pal aan de snelweg ter hoogte van het Groninger Stadspark. De 86 meter hoge kolos is al van verre te zien. Het staat kloek en stevig geworteld in de Groningse potklei. Tastend zoek ik mijn weg: je komt ogen tekort om de hele berg te overzien. Details zoals de gele, rood-bruine en paarse bakstenen hebben er iets mee te maken, en de grillige figuren in het metselwerk. Maar ook, de zeer opvallende 63 meter hoge vide in de voorgevel: een waterval van blauw glas. Buiten en binnen is er alles aan gedaan om eenvoudigheid en anonimiteit tegen te gaan. Door een veelvoud aan ruimten, aan hoeken, aan vormen, aan kleuren wordt de aandacht van de bezoeker steeds weer verlegd waardoor hij meer te zien krijgt, meer ontdekt en meer gaat ervaren. Het zijn rijke, kaleidoscopische beelden. Een wandeling door het gebouw is een soms ongelooflijke belevenis. Tot en met de toiletten toe.

De verschijningsvorm van dit kantoorgebouw wijkt sterk af van de gladgestreken, glazen blokkendozen waarmee ons

De essentie van het organisch vormgeven vind je terug in de manier waarop we met mensen omgaan. De nadruk ligt op het groeiproces. Op mogelijkheid van verandering in de vorm. We moeten ons voortdurend blijven bevrijden van dogma's.

land is bespikkeld. Gebouwen die veelal de blik hebben als van de wassenbeelden in Madame Tussaud: zielloos. Een groot publiek verafschuwt dit soort architectuur - of, in de woorden van Gerrit Komrij: hologige betonwaan. Onlangs werd de kloof tussen de smaak van het volk en die van de architecten nog eens bevestigd door de Jonge, emeritus-hoogleraar in het sociologisch onderzoek van de architectuur in Delft, die de waardering van elf (bekende) gebouwen onderzocht. Het Maupoleum in Amsterdam en de Zwarte Madonna in Den Haag werden door het publiek het meest veraf-

schuwd. Het gebouw van de ING-bank in de Bijlmer van Alberts en van Huut was het meest geliefd.

Maar architecten trekken zich over het algemeen niet veel aan van wat 'het volk' wil. Wat mooi is, maakt de architect zelf wel uit. Zo zei de bekende architect Carel Weeber onlangs nog dat leken hun mond moeten houden: architectuur is niet bedoeld om mensen gelukkig te maken. Als mensen een gebouw niet mooi vinden, lopen ze maar een straatje om. Er heerst kille onverschilligheid.

De twee architecten
Max van Huut (links) en
Ton Alberts (rechts)
bij de maquette van het
gasunie-gebouw.

Foto: Bert Barelds

Wat Ton Alberts en Max van Huut met kracht poneren is dat de organische architectuur nog een paar andere dingen wil. Zij willen niets te maken hebben met alléén de koelheid van geest. Voor hun is het heel belangrijk hoe mensen zich voelen in een ruimte. Daarbij worden zij gedreven door integraal denken: een balans tussen denken, voelen en willen. Met deze drie elementen gaan zij aan het werk. Ton Alberts: "Het (hardere) willen komt tot uiting in de planning. Daarvoor is wilskracht nodig. Dit soort architectuur heeft een uitstekende organisatie nodig - dat is hier bij de Gasunie perfect gebeurd. Maar de nadruk in ons werk ligt op het voelen: de hart-functie. Daarbij staat architectuur niet op zich: het is onderdeel van het dagelijks leven.

In de huidige architectuur - en ook in de popmuziek - zitten te veel grondtonen, omdat men te materialistisch denkt en werkt. Wij zoeken in alles het spirituele, de boventonen - zoals ze in Centraal Azië zingen. Wij willen dat spirituele in de maatschappij brengen. Immers, mensen zijn spirituele wezens: je danst, je loopt een beweeglijke, vloeiende, organische gang. Daarop speelt de organische architectuur in. Bijvoorbeeld door rechte gangen te vermijden."

De organische architectuur zoekt naar nieuwe, veelhoekige vormen - al zet het zich niet af tegen hoeken van 90 graden. Maar zoals het bij kleine kinderen niet in hun hoofd opkomt om huizen met rechte hoeken te kleien, zo ontwerpen organische architecten hun veelhoekige ruimten. Het gaat, stellen zij, om de speelse, spirituele kanten van de architectuur, om dynamische architectuur.

In hun gebouwen zit fantasie, vertrouwen en bezieling van de architecten, de uitvoerders en de opdrachtgever. Dat leidt tot veel moois. Maar soms ook tot merkwaardige contrasten.

Waarom die drang om in andere vormen te bouwen? Ton Alberts: "In de kubische architectuur is het denken ver genoeg ontwikkeld, we moeten nu toe naar intuïtief ervaren. Wie zich in een rechthoekige ruimte bevindt, bepaalt onbewust aan de hand van coördinaten zijn plaats in die ruimte. Maar wie in een vijfhoekige ruimte staat, kan veel moeilijker die coördinaten uitzetten. Daardoor ervaart hij direct die ruimte. Juist dat bevordert het intuïtieve denken: het brengt een proces van creativiteit op gang." Max van Huut: "Zodra iemand begrensd gaat denken, belemmert dit de creativiteit. Door een andere ruimte dan een rechthoek, door een nieuw perspectief, wordt je vrijer."

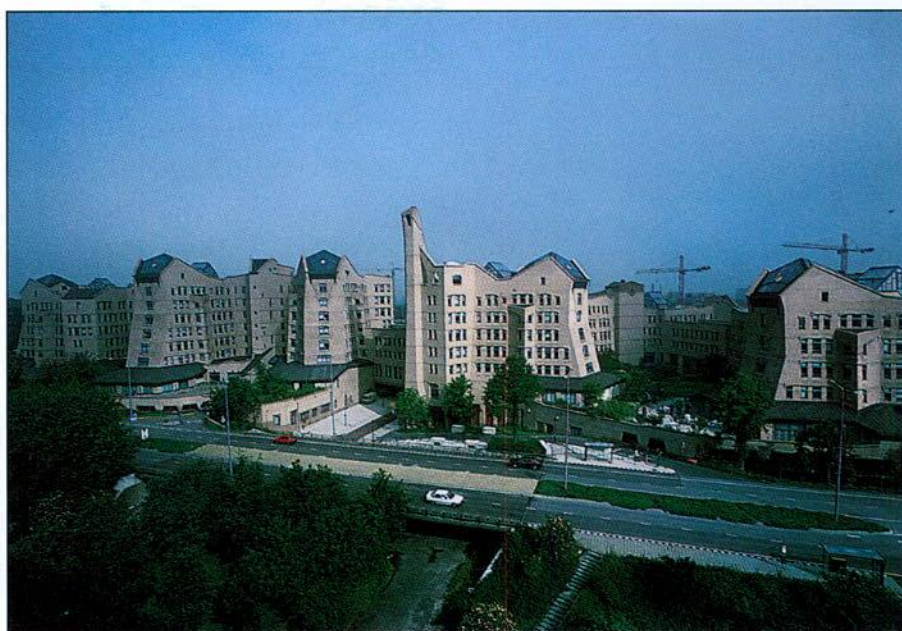

Foto: HH

Met behulp van een drie-dimensionaal computerprogramma waren er ontwerp-technisch nauwelijks begrenzings om hun fantasie de vrije loop te laten.

Volgens de organische architectuur moeten niet alleen vormen, maar ook materialen en kleuren met de mens meeleven. Overal waar mensen het gebouw aanraken, zijn daarom warme materialen gebruikt. Zoals beukenhouten trapleuningen. Koperen deurkrukken. En veel kleur overal. Kleur voegt specifieke gevoelens toe aan het gebouw, iets zachts of intiems - in ieder geval niet iets dwingend of overheersends. De kleuren moeten leiden tot een sfeer van vrolijkheid en optimisme. Met vervloeiende kleuren zijn rijke, atmosferische beelden geschapen. Het

Foto: Het Ing-bankgebouw in Amsterdam-Zuidoost.

ting, in de kleur, in de plafonds. Bemoeien zij zich met ieder detail? Integendeel. "We geven," aldus Ton Alberts, "wel een overzicht van het totaal, van de essentiële elementen. Maar ik ben juist heel blij als mensen daarop inspelen en op doorgaan." "Kijk," zegt hij, wijzend op de veelhoekige ramen in het vergaderzaaltje, "dat heeft misschien de binnenhuisarchitect bedacht, of de timmerman: zij zoeken zelf de oplossing. Dat wil ik juist." In hun gebouwen zit dus fantasie, vertrouwen en bezieling van de architecten, de uitvoerders en de opdrachtgever. Dat leidt tot veel moois. Maar soms tot merkwaardige contrasten.

Zo is het contrast tussen de half-nostalgie, half-futuristische onderdelen (het materiaal, de imposante vide, technische hoogstandjes) en de tapijttegels met houtnerfpatroon aandoenlijk. Lunchend aan bruine formica-tafeltjes - door de Gasunie meeverhuisd - vraag ik hen eraan. Getuigen deze tafeltjes - in het restaurant waar de regen spectaculair langs de vide klettert, waar de kleuren op de muren misschien wel de kroon spannen - niet van een aandoenlijke knulligheid? En getuigen de kronkelende voetpaden naar het gebouw, uitgedost met veel versierselen, niet vooral van te veel huisvlijt? De architecten kunnen zich er niet druk om maken. Het plaatselijke lot van het ontwerp vinden ze helemaal niet tragisch. "Ieder gebouw heeft zijn klank," reageert Ton Alberts. "Veel mensen gaan meedenken, meetrillen in de klank van een gebouw." "Maar er is niet één juiste klank," vult Max van Huut aan. "Ik heb constant twijfels, het hoort bij het ontwerpen, ik zet steeds opnieuw die potloodlijn. Al geeft de filosofie achter organisch bouwen wel een bepaald soort ze-

trappenhuis is een heel kleurenpalet geworden, gespoten in een wolkerig motief. Het zijn twaalf vaste kleuren, die harmonisch in elkaar overlopen. Hoog bovenin het gebouw zitten zacht paarse tinten met een beetje blauw: het symboliseert het etherische, het ver-weg-zijn. Dat terwijl beneden de kleuren sterker, materiëler worden: de rodere, bruinere tinten symboliseren de aarde. De dragers hebben beneden aardkleuren, en boven licht gele tinten.

Ton Alberts en Max van Huut schenken hun gebouwen een overdaad aan toewijding en liefde: de organische architectuur is hun leven. Overal verstoppert ze bijzondere details: in de vloer, in de verlich-

kerheid, toch geven die twijfels mij prikkels. Net als een klein kind dat zich telkens afvraagt: 'hoe zit het in elkaar'. Twijfel geeft ook verandering aan. Zodra ik de boel ga vastleggen, is het niet meer organisch. Twijfel laat ik toe - niet omdat ik het niet weet, maar ik vind het geen enkel punt om een ontwerp te veranderen. Of als uiteindelijk iets op een andere manier wordt uitgevoerd. Onthechting vind ik juist heel belangrijk."

Waar het om gaat: regels overschrijden. Zich bereikbaar maken. Het lef vervolgen hebben om in andere mensen te vertrouwen. Daarmee is het maken van een ontwerp een kwestie van langzame groei, van ontplooiing, van voortdurend luisteren naar de opdrachtgever. De architect geeft injecties, maar idealiter zuigt het ontwerp zich vervolgens verder vol. Ton Alberts vindt dat ze bij het kantoor van de Gasunie weer een stapje verder zijn gekomen dan bij de voorgaande projecten. "We hebben geleerd hoe belangrijk het is dat de betrokkenen ontdekken dat ze mee moeten doen, dat ze hun invloed moeten laten gelden. Wat we niet willen als opdracht: hier heb je zoveel miljoen, maak maar sleutelklaar. Wij kunnen niet werken zonder relatie."

Bij gebouwen als kantoren en banken jeuken hun handen - om juist van zo'n opdrachtgever werk te krijgen. Ton Alberts: "Juist daar is het inspirerend om onze architectuur in te brengen: het gaat om elkaar inspireren en elkaar vinden - het heeft tijd nodig. Dat ligt heel anders bij een opdracht voor een Vrije School; men vraagt er al om - zoiets loopt vanzelf."

Hoe spelen ze het klaar om met hun gevoelsmatige taal een opdrachtgever mee te krijgen? Ton Alberts en Max van Huut spreken met evenveel gemak de emotie als de redelijkheid aan: "Al kunnen we nog zo spiritueel zijn, economische belangen zijn voor ons 100% waardevol. We leggen niets op. Maar een opdrachtgever bestaat ook niet alleen uit vlees en bloed. Hij levert meer aan dan alleen het materiële." "In de briefing van de Gasunie," vult Max van Huut aan, "waren - naast het hele rationele gedeelte - twee zinnen voor ons belangrijk: dat de loopafstanden heel lang waren en dat zij 'een hart misten'. Zij waren hun centrum, hun baken kwijt. Dat beeld pikten wij op." Zo werd het meest essentiële element van het gebouw geboren: de vide, de centrale hal - een soort thuis waar vandaan ieder zijn kant op kan gaan. Het was de bouwcommissie die dit onderdeel al snel 'het hart van de Gasunie' ging noemen. Het is een enorm trappenhuis, waar een draaiende, bijzonder geschilderde trap zich 17 verdiepingen omhoog slingert. Ton Alberts: "Toen uiteindelijk de eerste kleuren op de trap zaten, liep ik met de bouwdirecteur de hal binnen. We omhelsden elkaar. We beleefden dat moment samen

na 4,5 jaar samenwerken. Het was een ontroerend moment."

Het is in ieder geval een andere manier van omgaan met opdrachtgevers dan gewoonlijk. In Nederland heerst het standpunt dat een architect veel strijd moet leveren met de opdrachtgever: leken moeten hun mond houden. De crisis van de architect is, zegt architect Bhalotra, bekend van de nieuwbouwwijk Kattenbroek in Amersfoort, dat hij de hogepriester is van een geloof dat niet meer geloofd wordt. Architecten gaan teveel uit van alleen de theorie. Zoals een dichter die alleen zou volstaan met het abc en de grammatica. Hij moet juist de opdrachtgever tot deelgenoot maken van ideeën. Dat is net zo belangrijk als het realiseren van een gebouw. Architecten moeten van het podium van oorspronkelijkheid naar het podium van kameleon, aldus Bhalotra.

Onontkoombaar dringt zich de vergelijking met andere architectuurstromingen

Het gaat om regels overschrijden. Zich bereikbaar maken. Het lef hebben om in andere mensen te vertrouwen. Daarmee is het maken van een ontwerp een kwestie van langzame groei, van ontplooiing, van voortdurend luisteren naar de opdrachtgever.

op. Menselijk bouwen, organisch bouwen: is dat niet zo'n beetje ingebed in onze genen, iets dat om de zoveel tijd met vernieuwde kracht opduikt? Neem iglo's. Hunebedden. Of de architectuur van Aalto en van Frank Lloyd Wright. Wat is de verwantschap van organische architectuur met andere stromingen? Ton Alberts en Max van Huut vinden de organische architectuur een voortzetting van de Jugendstil - een zeer spirituele stroming. Gekenmerkt door veel krullen, tierelantijnen en spiritualiteit. Zij vinden dat ook de Amsterdamse School (zoals Berlage) diep doordrongen was met spiritualiteit: de veelkleurige baksteen, de ornamenten, het beeldhouwwerk, de op de natuur geïnspireerde elementen, het eerbetoon

aan het bouwvak. Maar met name Gaudi (één van de hoogtepunten van de Jugendstil) en Rudolf Steiner noemen zij als de grote voorbeelden voor de organische architectuur. Waarop ze meteen de verwantschap met Steiner relativeren. Steiner inspireerde mensen dan wel op geestelijk nivo, maar we zijn nu toe aan een volgende stap, zo betogen de twee architecten. "Antroposofische architectuur kijkt louter vanuit die antroposofische visie naar de vorm. Het is dogmatisch. Wij houden daarentegen niet vast aan die vorm. De essentie van het organisch vormgeven vind je terug in de manier waarop we met mensen om gaan. De organische architectuur heeft een veel breder spectrum dan die van Steiner. De nadruk ligt op het groeiproces. Op mogelijkheid van verandering in de vorm. We moeten ons voortdurend blijven bevrijden van dogma's."

Volgens sommige collega's en critici die de gebouwen van Ton Alberts en Max van Huut hebben ontleed, zijn hun cre-

aties truttig of kneuterig. Een knutselpaleis vol opdringerige kleurtjes en vormpjes. Een gebouw met een hoog Anton-Pieck-gehalte. Een echte suikertaart. Of een sprookjesburcht. Architecten lijken doorgaans eerder door hun collega's dan door het publiek van de kaart te raken. Maar die waardering hebben Ton Alberts en Max van Huut niet echt nodig: we bouwen niet voor onze collega's, zo zeggen ze. Het is hen genoeg als het publiek de gebouwen prettig vindt.

Met hen wandelend door het kantoor is er tijd voor bespiegelingen. "Een kabouterhuis," antwoordt Ton Alberts bedaard op mijn vraag wat voor associatie hij bij de Gasunie krijgt. Ik had verwacht dat hij

iets zou noemen uit het inmiddels bekende rijtje van rode steenformaties, de toren van Babel, en de apenrots. Dat had ik allemaal verwacht. Maar een kabouterhuis? "Ik houd er van dat kabouters en elven ergens aanwezig zijn. In deze tijd gelooft men er dan wel niet in, maar in de toekomst misschien wel."

Met Max van Huut loop ik naar zijn favoriete plek. Hij hangt over de balustrade van de derde verdieping, staart naar het geschuivel in de kantine, de mensen in ruimten, het gekrioel beneden in de centrale hal. Omgekeerd, kan de bezoeker vanuit de hal alle etages van het kantoor zien. Altijd, via dit centrale midden, gaat men naar de andere afdelingen. Waar je ook bent, je kijkt altijd weer vanuit de

lifthal in de gigantische vide. De beide vleugels van de hoogbouw, die onder een hoek op elkaar zijn geplaatst, omarmen de centrale hal. Rondkijkend zegt Max van Huut met een verlegen lachje: "Ik vind dit een kaleidoscopisch beeld. Altijd al heb ik van kaleidoscopen gehouden." Dan richten we onze blik op de laagbouw, die tegen de hoogbouw is aangevleid, en grillig gevormd is. Op de koppen, veelvormige daken. En op het faciliteitengebouwtje dat er als een van-de-berg-afgerolde-kei naast ligt.

"Ik heb hier," zegt Max van Huut terwijl hij weer omhoog het trappenhuis inkijkt, "de associatie met de bergen: je wilt steeds verder om te weten wat er achter

komt. Dat is te vergelijken met de ervaring van de ruimte in dit gebouw: je loopt, je zoekt je weg, je gaat naar boven en wilt weer terug. Dan bewandel je weer een andere weg. Net als in het leven: je gaat nooit dezelfde weg terug. Het is het tegendeel van efficiënt heen en terug langs dezelfde lijn."

Want daar gaat het eigenlijk om: de ontdekking van nieuwe dingen, een gebouw moet raadsels hebben, die ontdekt worden en nieuwe raadsels oplevert.

De organische architectuur laat zich door de natuur inspireren. "In het bijzonder," zegt Ton Alberts, 'door het mineralenrijk.' Beide architecten hebben grote affiniteit met de bergen en zien samenhang

tussen organisch gevormde natuur en architectuur. Ton Alberts: "In de natuur ontstaat ook een soort architectuur. Neem de grotten in Noord-Spanje: alsof Gaudi ze gemaakt heeft. En een berg kan je vergelijken met een toren, een huis. Als architecten maken wij een ander soort berg." Max van Huut: "Wij zien gebouwen niet als 'dingen'. Een gebouw is net

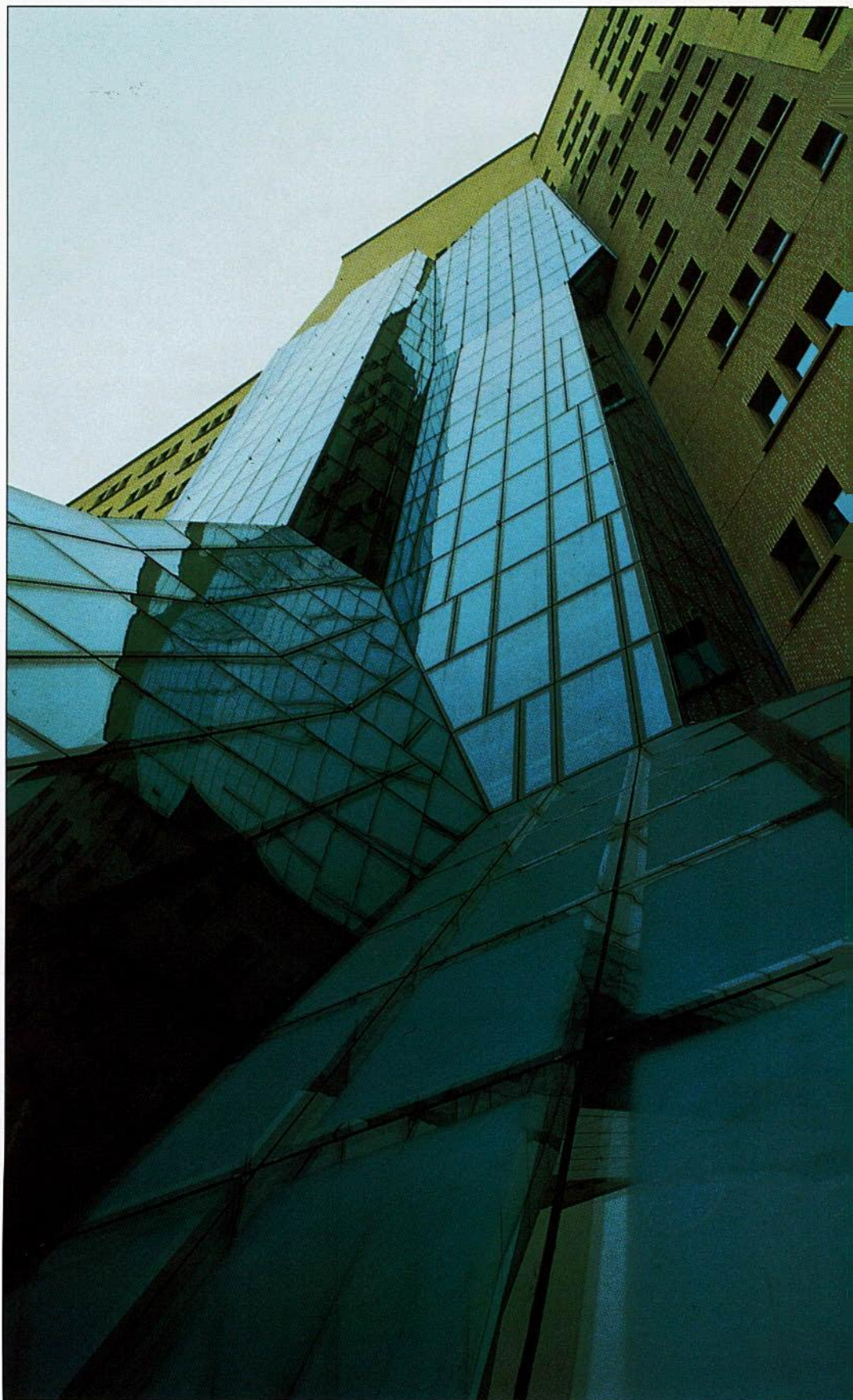
als een boom, iets levends. Wij willen natuur maken."

Ton Alberts schreef eens dat New Age, het Aquarius-tijdperk, lonkt met zijn geestelijke harmonie van lichaam en ziel. Leven zij daar naar? Ton Alberts: "Ik heb een enorm optimistische levensvisie - maar New Age is toch wat van mij af gegroeid. Men denkt te veel alleen aan de

zachte kant. We leven niet in een New Age-wolk. Voor ons gaat het om het holistische."

"De organische architectuur is een stuk van ons leven, wij denken zo, wij leven zo, het is ons leven," reageert Max van Huut. "Zo houd ik bij muziek van mooie stemmen. Onderweg hier naar toe hadden we Purcell op staan. Daarentegen

Foto: Gasunie

vind ik het gedreun in de moderne muziek hetzelfde als al die raampjes boven elkaar in de kubische architectuur. Bij de organische architectuur is het als het ware Mozart, Beethoven: een totale symphonie in steen uitgevoerd."

Wat was voor hen het moment van bewustwording? Voor Ton Alberts kwam de grote wending in zijn leven toen hij eenmaal de spirituele yoga had ontdekt. Maar vooral toen hij bij de bouw van een kerkje in Leeuwarden merkte dat bijvoorbeeld een muur die met veel liefde gemaakt is dat ook uitstraalt op zijn omgeving.

Max van Huut's ontmoeting met het Berlijnse concertgebouw de Philharmoniker van Hans Scharoun was doorslaggevend voor zijn kijk op architectuur. "Daar voelde ik heel bewust: architectuur betekent wat, het heeft de mens iets te vertellen. Door de fantasie en door de spirituele kanten."

De tekening van de architect is een produkt van de verbeelding. Maar het moet door de bouwvakkers en timmerlui worden bewaard. Door de veelhoekigheid en de schuine voegen vergt de organische architectuur het nodige vakmanschap. De bouwers moeten uit de tredmolen van recht-toe-recht-aan stappen. Hoe betrokken waren de bouwers bij het kantoor van de Gasunie? Ton Alberts staart naar de speciale plafonds, tast naar het metselwerk, en zegt dan voor het eerst echt trots: "Bij de bouw waren twee ploegen. Eén voor de verticale bouw, één voor de horizontale bouw. Toen ik met iemand stond te praten van de verticale ploeg, kwam iemand van de horizontale ploeg langs. Die geeft de ander een tik op de schouder en zegt: het horizontale stuk wordt mooier. Is niet waar hoor, zegt de ander: het verticale stuk wordt mooier. Hoe die mensen met hun hart hebben gewerkt! Ze hebben niet getimmerd en gesleuteld omdat het is zoals het zijn moet. Er is ziel en zaligheid en liefde in gelegd." Over één ding zijn de bouwers het roerend eens: als vakman kun je je geen mooier werk wensen, eindelijk mag je weer eens nadenken. Dat herinnert Max van Huut aan de tijd dat ze het huis van de Waal in Utrecht bouwden. "Dat is," zegt hij, "van een maquette af gebouwd. Zonder tekening. Toen ik jaren later één van de metselaars tegenkwam en vroeg hoe het ging, zei hij: ik kan niet meer langs de draad metselen. Heb je niet een nieuwe opdracht voor me?"

"Eerst," zegt Salman, uitvoerder bij de Gasunie, "dacht ik bij alle verhalen: flauwekul. Maar hoe meer je er aan werkt, des te meer besef je: ja, een gebouw dat met liefde gemaakt is, straalt liefde uit. Ik vind het jammer dat het karwei is afgelopen. Het was hartstikke druk, maar iedereen had er aardigheid aan. Er was een goede sfeer. Ik heb er 4 1/2 jaar rondgelopen, en ga er nu nog wel 's naar toe. Het

Al kunnen we nog zo spiritueel zijn, economische belangen zijn voor ons 100% waardevol. We leggen niets op. Maar een opdrachtgever bestaat ook niet alleen uit vlees en bloed. Die levert meer aan dan alleen het materiële.

is warm, het trekt je aan. Elke dag zie je weer iets anders: het is een kunstwerk."

Jan Hazekamp, schilder, heeft in zijn een-tje de kleuren van de eerste tot de laatste verdieping gespoten. "Het is uniek om zo met die kleuren te kunnen werken: dat hele spectrum - en dat over een lengte van 70 meter! Bij andere opdrachten spuit je hooguit alleen maar kleine stukjes. Je werkt dan met een vaste kleur, nummer zoveel op die deur, in zoveel uur. Maar hier stond alleen de opleveringsdatum vast. De architecten hebben mij de vrije hand gegeven - alleen aangegeven wat ze zo'n beetje wilden. De precieze kleurenkeus was niet voorspelbaar. Het was daardoor meer avontuur. Iedere vierkante meter is weer anders - door de draaiende beweging krijg je een heel apart levendig effect: wolkerig. Er zit een eigen handtekening in. Het is geweldig om zo iets moois te doen. Ik heb mooie klussen gehad in mijn loopbaan, maar dit

Waarom kozen de opdrachtgevers voor organische architectuur? Zagen zij een 'plezierig werkklimaat' ook als een economisch belang? Niemand van hen zocht een wetenschappelijke onderbouwing voor hun gevoelens van 'plezierig werkklimaat.' Allen hadden gevoelsmatige drijfveren.

Voor de Gasunie was het een bewuste keuze op basis van wat ze aan architectuur in Nederland hadden gezien. "Met deze keus," zegt Bakker van de Gasunie, "hebben we ook willen laten zien dat we niet een traditioneel bedrijf zijn. Maar een bedrijf met durf, met vertrouwen in de toekomst, dat niet bang is om iets nieuws te proberen." Tijdens het bouwproces keken overigens de werknemers erg vreemd aan tegen het ontwerp. Maar nu is men unaniem positief.

Bij KPMG vroeg men zich af: wat vinden we nu een lekker kantoor om in te wer-

Max van Huut: Twijfel laat ik toe - niet omdat ik het niet weet, maar omdat ik het geen enkel punt vind om een ontwerp te veranderen. Of als iets op een andere manier wordt uitgevoerd. Onthechting vind ik juist heel belangrijk.

spant de kroon: het is een bloemenzee geworden. Ik praat er elke dag nog over, met visite, bij verjaardagen. Ik was er 6 dagen per week mee bezig. Maar het is meer dan alleen 6 dagen spuiten, de 7de dag zit je er nog over na te denken. Sterker nog: ik ben er nog steeds mee bezig."

Het organisch bouwen leidde tot een groter werkplezier voor de bouwers. Hoe zit dat met de latere gebruikers van het gebouw? Onlangs bleek uit een onderzoek dat de inrichting en uitstraling van een kantoorgebouw de arbeidsvreugde meer beïnvloeden dan werkgevers zich vaak realiseren. Ook sollicitanten vinden de inrichting van de werkplek wel degelijk belangrijk: het scoort als derde op het prioriteitenlijstje, na inhoud van het werk en sfeer, maar vóór carrière.

ken. Er heerste een zekere nostalgie naar oude villa-kantoren en grachtenpanden. Hamelink van de KPMG: "Toen we eenmaal gekozen hadden voor oorspronkelijk materiaal in plaats van glas, kwamen we op Ton Alberts. Van hun verhaal geloofde ik eerst geen barst - zelfs bij de opening heb ik nog gezegd: flauwekul dat het ziekteverzuim omlaag zal gaan of dat het gebouw tot meer werkplezier zal leiden. Maar het grappige is: het is zo. We zitten hier nu vier jaar - en nog lopen de mensen glunderend over de gang. Het gebouw heeft bijgedragen aan de sfeer tussen de mensen onderling. Ook naar de relaties toe werkt het uitstekend. Mensen werken hier veel over; ze vergeten om weg te gaan. En toch: het gebouw is qua indeling zo nuchter als de pest."

Het hoofd personeelszaken vult aan:

“Het kantoor biedt zoveel meer verrassingen en speelsheid. We gebruiken het ook om aan te geven hoe we over ons vak denken. Om het vooroordeel van het conventionele karakter van accountants weg te nemen. Het is nu meer dan alleen een plek om te werken. Het is representatie. Het gebouw moet uitstralen dat we mensen zoeken die wat creatiever zijn

en buiten de geijkte paden durven te treden.”

Opdrachtgever de ING-bank koos indertijd zeer bewust voor het organisch bouwen. Gert van Maanen, tot voor kort top-man bij ING: “Bij degenen die de opdracht gaven, leefde de overtuiging dat het humane in de organische architectuur

zoveel beter wordt benaderd dan in de gangbare glazen bouw. Twee top-mensen waren bekend met organische architectuur in Zwitserland, maar de bouwheer was dat volstrekt niet. Toch raakte deze wel 100% overtuigd om organisch te gaan bouwen.

Toen ik er kwam werken, vond ik het een pluspunt voor de NMB dat ze zoiets

De Gasunie: met deze keus voor organische architectuur laten we zien dat we niet een traditioneel bedrijf zijn maar een bedrijf met durf, met vertrouwen in de toekomst. Een bedrijf dat niet bang is om iets nieuws te proberen.

Foto: P. van Riel / HH

durfden, dan verlang je daar mee te werken. Zonder uitzondering vindt men het een fantastisch gebouw. Je blijft je verbazen: licht, lucht, water, de kleuren, de perfectie, zonder dat het poenig is."

"We kiezen," zegt de bedrijfs-ergonoom van ING, "nu ook bij onze andere bankvestigingen voor organisch bouwen. Voor ons was het niet alleen organisch bouwen, maar vooral integraal bouwen: met elkaar een gebouw maken."

Van verschillende kanten valt er één kanttekening te horen: het lijkt er op dat Ton Alberts en Max van Huut in een formule vervallen. Ze herhalen zichzelf. Ze nemen een beeld, een vorm en gebruiken dat op een andere manier, plaatsen het in een andere context. Allerlei vaste elementen hebben hen nog niet losgelaten. Een kloon uit de serie, zegt de één. Veel aspecten zijn in de gebouwen onmiddellijk herkenbaar, zoals de afwerking van de trapleuning. Te veel z'n handtekening. Neen, zegt een ander, die twijfel is verdwenen toen ik over de Berlage-brug reed en begreep dat het om principes van bouwen gaat, om een stijl en niet om een kloon. Ton Alberts: "Ik ben juist blij dat in onze gebouwen onze eigen handtekening duidelijk terug te vinden is: je vindt er altijd dezelfde klank in, hoewel de vormen vaak heel verschillend zijn."

"Anonieme architectuur bestaat niet," reageert Bhalotra, die het werk van Ton Alberts al vanaf de jaren 70 volgt. "Een opdrachtgever wil graag die handtekening hebben. Maar de architect mag wel

anoniem blijven. De kwestie is: wanneer wordt die handtekening belangrijker dan de architectuur? Als men de gebouwen van Ton Alberts minder zou herkennen als van hem dan bevrijdt hij zich van zijn architectuur. Hij zou zich voortdurend moeten blijven bevrijden." Voor Bhalotra is het NMB-gebouw het hoogtepunt: door de bezieling, het vertrouwen en de fantasie van de opdrachtgever en de architect. Het gaat, zegt Bhalotra, om de liefde van de architect, maar ook om die van de opdrachtgever. Het is een risico als een opdrachtgever er niet in gelooft. Het is net als het kopen van een schilderij: koop je een schilderij uit hartstocht of uit belegging - zoals Castellum. Bij de NMB-creatie was het fantastisch hoe opdrachtgever en architect samenwerkten. Het tegenovergestelde geldt ook: architectuur ontstaan in frustratie zal frustratie uitstralen, zo betoogt Bhalotra.

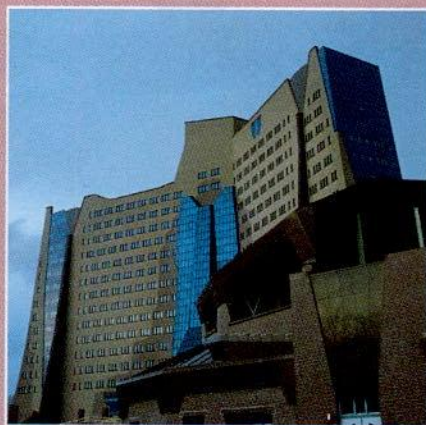
Kort geleden zei Ton Alberts, dat hij verwacht dat er over vijftig of honderd jaar

Max van Huut: Ik heb in dit gebouw de associatie met de bergen: je wilt steeds verder om te weten wat er achter komt. Dat is te vergelijken met de ervaring van de ruimte in dit gebouw. Je zoekt je weg en net als in het leven ga je nooit dezelfde weg terug.

alleen nog maar organisch gebouwd zal gaan worden. Waar halen zij hun hoop op hervorming vandaan? Max van Huut: "Ik heb wel twijfels. Maar verwacht wel dat de kunst her-gewaardeerd wordt, dat de mens erbij betrokken wordt, en dat het belang van kleur erkend gaat worden. Dat alles is organisch bouwen." Ton Alberts kijkt naar de wolkerig gespotten wanden en raakt de grillig gevormde speciaal ontworpen tafel aan. Het is een liefdevol gebaar. "Ik wil liever nog verder gaan: schilderkunst, beeldhouwkunst en architectuur verenigen in één kunst. Waarin ieder gebouw zijn klank heeft: een over-all idee waar je mee leeft. Waar veel mensen gaan meedenken, mee gaan trillen in de klank van een gebouw." Kortom, dat het gebouw, de activiteiten, de mensen, het landschap tezamen een melodie vormen. Iets dat groter is dan de som van de delen. ●

Wilt u een kijkje nemen in het nieuwe gebouw van de Gasunie?

Vijftig lezers van de Humanist kunnen op donderdag 2 maart 1995 een kijkje nemen in het Gasuniegebouw in Groningen. De Gasunie geeft dan speciaal voor deze Humanist-lezers twee rondleidingen door het nieuwe gebouw. Wilt u mee? Stuur dan zo snel mogelijk een kaartje met uw naam en adres naar de redactie van de Humanist, Postbus 114, 3500 AC Utrecht, vermeldt u s.v.p.: 'Rondleiding Gebouw Gasunie'. Uit alle inzendingen worden vijftig gelukkigen getrokken. Tot 5 november kunt u inzenden. Gaat u mee?

Dan is dit uw kans. Stuur ons een kaartje!

en belangrijk op zich ook, toch de nodige irritatie bij me opwekte. Want de nadruk wordt soms wel heel erg eenzijdig de andere kant op gelegd. Waardoor iets te gemakkelijk de teneur ontstaat dat het allemaal nogal meevalt, dat het samenleven met andere culturen geen noemenswaardige problemen hoeft op te leveren en dat de moeite die sommige mensen hiermee hebben alleen maar op vooroordelen en onwetendheid berust. Ik vind dat eerlijk gezegd een te simpele weergave van de werkelijkheid en ook geen recht doen aan de reële problemen waar zeker mensen in bepaalde wijken in de grote steden mee te maken hebben, omdat in hun buurten veruit meer allochtonen dan autochtonen wonen. Zo wordt er bijvoorbeeld over het verschijnsel 'zwarte scholen' gezegd dat in 1987 (blijkbaar het laatst beschikbare cijfer!) ongeveer 4% van de basisscholen in Nederland uit overwegend allochtone leerlingen bestaat. Zo van: het gaat maar om een heel klein aantal. Ja, landelijk gezien. Maar voor bepaalde buurten of wijken in met name de grote steden ligt dat toch wel even anders. Daar zijn 'zwarte scholen' vaak de enige mogelijkheid, waardoor ouders niets te kiezen hebben en zich ook overspoeld kunnen voelen door zo veel andere cultuur en gewoontes om zich heen. Ik vind dit soort algemene, vrij nietszeggende cijfers geen recht doen aan de reële ervaren angsten en twijfels (o.a. over de invloed hiervan op de kwaliteit van het onderwijs) van autochtone ouders die hier in de dagelijkse praktijk mee te maken hebben. Ook wordt met een dergelijk cijfer geheel voorbijgegaan aan de al meermalen verkondigde prognose dat in het jaar 2000 in Amsterdam de helft van het aantal schoolverlaters allochtoon zal zijn. In 'Feiten tegen vooroordelen' neigt men er toe om de informatie die niet zo goed in het eigen straatje te pas komt - en waar je juist de meeste mensen, al dan niet terecht, over hoort vallen - soms in een paar zinnen of één enkele bijzin af te doen. Zo wordt er bijvoorbeeld ten aanzien van het hiervoor door mij aangehaalde voorbeeld over de aantallen vluchtelingen in ons land, Europa en de rest van de wereld nauwelijks iets gezegd over de kosten die de opvang van vluch-

telingen met zich meebrengt. En dat die verhoudingsgewijs weleens heel anders kunnen liggen dan de genoemde aantallen doen vermoeden. Slechts in een terloops zinnetje wordt opgemerkt dat "asielzoekers in Nederland doorgaans goed worden opgevangen, terwijl de overheid in Frankrijk en Italië ze meestal aan hun lot overlaat". Ik vind dit soort terloopsheid of te sterke nadruk op algemene cijfers eerlijk gezegd afbreuk doen aan de belangrijke en actuele informatie die dit boek geeft. Want, zoals gezegd, ik geloof dat de juiste kennis en informatie zeer noodzakelijk zijn. Maar even noodzakelijk is het om de discussie over vermeend recht of onrecht van autochtonen én allochtonen met open vizier te voeren, waarbij niet het eigen grote gelijk uitgangspunt moet zijn, maar de bereidheid om echt te kij-

ken en te luisteren naar de reële problemen van reële mensen, van wie sommigen meer dan anderen gedwongen zijn om met grote aantallen allochtonen samen te leven, te wonen of te werken. Een discussie waarbij niet ontkend wordt dat het samenleven met meerdere culturen ook een moeizaam gewenningsproces is, dat niet van de ene op de andere dag van een leien dakje gaat.

'Feiten tegen vooroordelen' is een gezamenlijke uitgave van de Anne Frank Stichting, het Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum en de SDU, en voor de prijs van f 15,- te verkrijgen in elke boekhandel, ISBN 90 12 08031 2.

Foto-expositie van Peter van der Meer

Tot 23 oktober zijn in het trappenhuis van boekhandel Scheltema Holkema Vermeulen aan het Koningsplein in Amsterdam foto's te zien van Peter van der Meer (die ook voor de Humanist regelmatig foto's maakt). Hij heeft voor deze expositie

portretten gemaakt van mensen die hij binnen een straal van 500 meter rondom zijn huis in de Jordaan tegenkwam. Iedereen is gefotografeerd in een leegstaande loods.

Uitreiking Mr A.E. Ribbius Peletier Prijs

Op vrijdag 4 november zal in Utrecht de Mr A.E. Ribbius Peletier Prijs worden uitgereikt. De stichting Mr A.E. Ribbius Peletierfonds werd in 1990 opgericht om het humanisme en de vrouwenemancipatie in theorie en praktijk te bevorderen door eens in de twee jaar een prijs toe te kennen aan een vrouw of een man die zich vanuit een humanistische levenshouding voor vrouwen(emancipatie) heeft ingezet.

De opening vindt plaats door Yvonne van Wagenveld. Na de uitreiking van de prijs door mevrouw Vos is er een optreden van Mathilde Santing, een slotwoord door de rector van de Universiteit voor Humanistiek professor Ilja Maso en een receptie.

De uitreiking vindt plaats in Ottone, Kromme Nieuwe Gracht 62 te Utrecht en wel van 15.30 tot 17.45 uur. De zaal is open vanaf 15.00 uur. De toegang is gratis.

Socrateslezing door Cornelis Verhoeven over barmhartigheid

Op dinsdag 6 december zal in de Rode Hoed in Amsterdam de jaarlijkse Socrateslezing worden gehouden door Cornelis Verhoeven, emeritus hoogleraar Klassieke Wijsbegeerte en winnaar van de P.C. Hooftprijs in 1979. De lezing wordt georganiseerd door de stichting Socrates.

Cornelis Verhoeven analyseert in deze Socrateslezing het begrip 'barmhartigheid'. Hij is van mening dat de werken der barmhartigheid een humaan en nauwelijks religieus te noemen karakter hebben. Ze komen dan ook niet voort uit een hoger motief, maar worden volledig zonder reden beoefend. Ook het menselijk bestaan is volgens hem vooral een belangeloze aangelegenheid.

De lezing zal van commentaar worden voorzien door Govert den Hartogh en Wim Verschuren. Na afloop van de lezing wordt het boek 'Mensbeelden; Essays over humanisme en maatschappij' gepresenteerd. Deze bundel bevat hoogtepunten uit de Socrateslezingen van de afgelopen elf jaar. Met bijdragen van Hans Achterhuis, Trudy van Asperen, Rob Tielman, Rosi Braidotti, Paul Cliteur en Cornelis Verhoeven.

Reserveren voor deze avond kan uitsluitend door het overmaken van f 15,- (niet-leden f 20,-) per toegangskaart op giro 582293 ten name van stichting Socrates te Utrecht, onder vermelding van 'Lezing Verhoeven' en van het gewenste aantal kaarten. Het adres op de overschrijving geldt als verzendadres. Toegangskaarten worden eind november verstuurd. Gezien de te verwachten belangstelling is tijdig reserveren gewenst. Nader inlichtingen zijn te verkrijgen bij de stichting Socrates, tel. 030-318145 (Gert van Dijk of Ariane de Brauw).

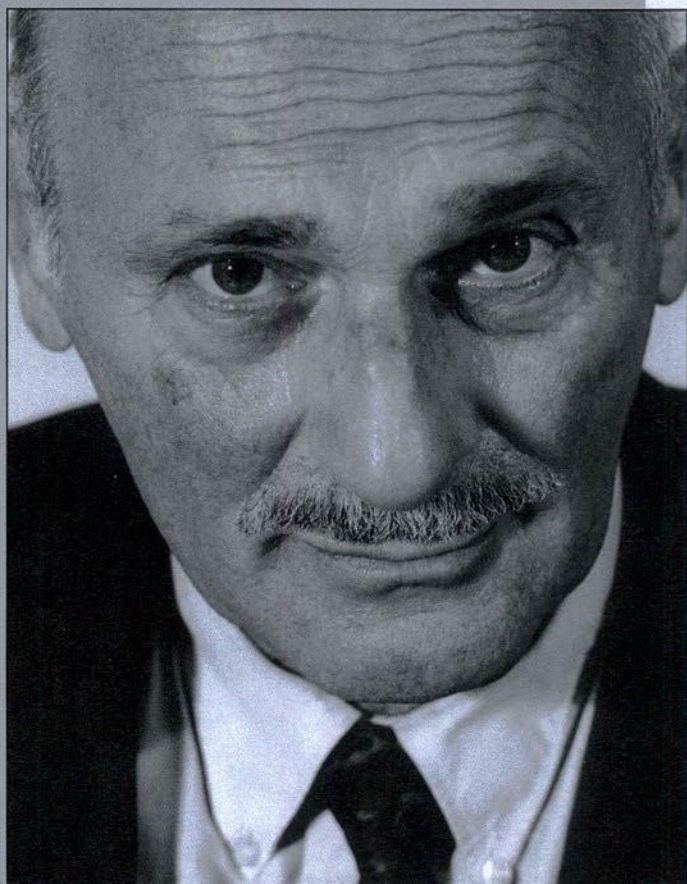

foto: Chris Pennarts

Een
geluid
zegt
soms

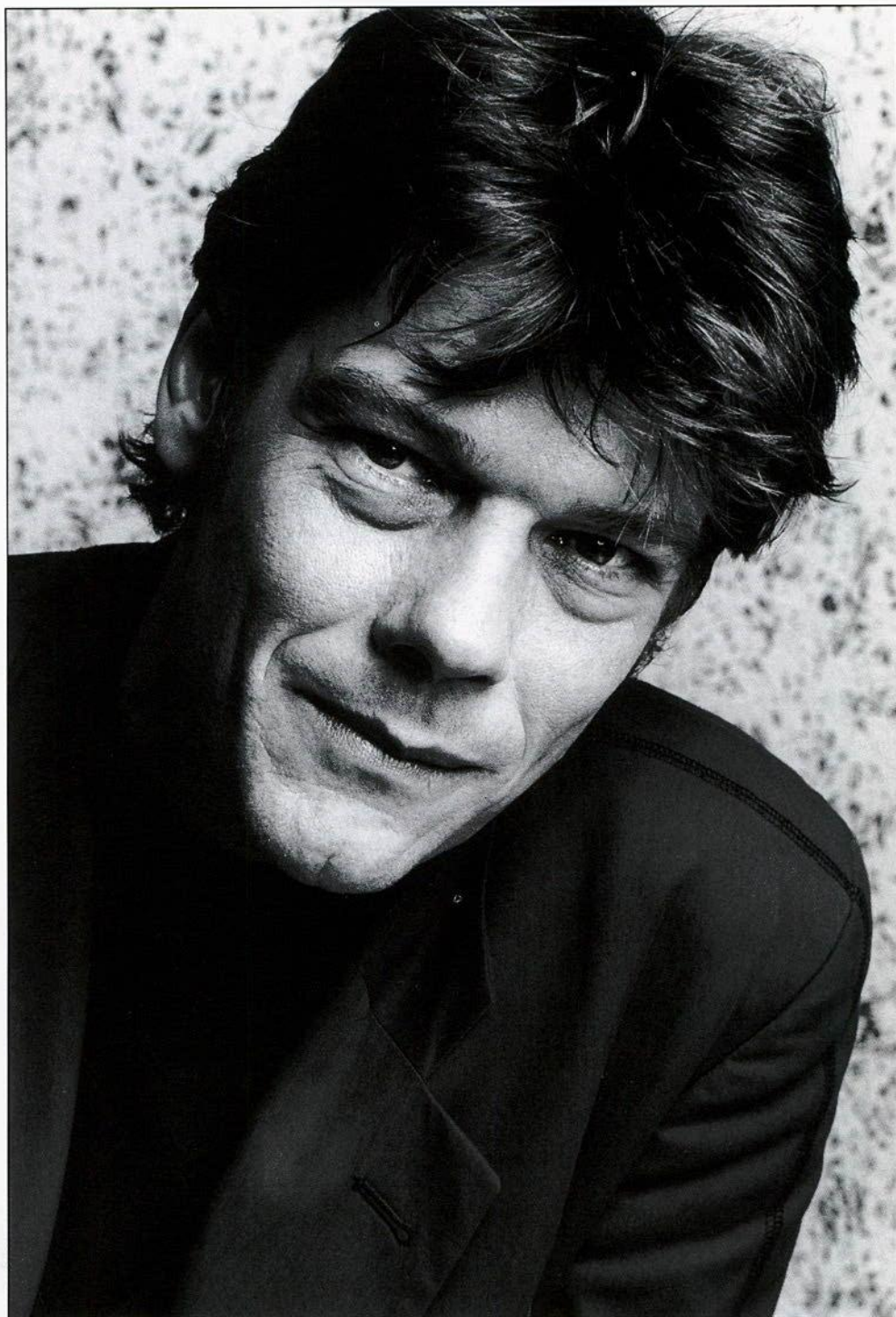

Foto: Chris Pennarts

meer dan duizend cijfers

Het hoorspel was lange tijd het stiefkindje binnen de mediawereld. Maar in het huidige nieuws- en actualiteiten-tijdperk heeft het toch een eigen plaats weten te bemachtigen. Het hoorspel op de radio bloeit weer op. Programmamaker Kees Vlaanderen van de Humanistische Omroepstichting (HOS) is één van de programmamakers die het hoorspel nieuw leven heeft ingeblazen. "Je moet de luisteraar als het ware verleiden, ontvoeren, naar de luidspreker toezuigen."

door Jansen Schöttelndreier

Ooit, in een ver radio-verleden betekende een nieuwe serie afleveringen van het hoorspel 'Paul Vlaanderen' voor de luisteraars zo iets als nu de televisie-uitzendingen van het WK-voetbal voor de kijkers. 'Er komt een psychose over luisterend Nederland', constateerde men in de jaren '50 verbijsterd. 'Kaartavondjes worden verplaatst, bestellingen voor bioscoop of schouwburg geannuleerd en zelfs wintersportvakanties verschoven voor dit volksvermaak.' Nederland zat aan de radio gekluisterd om het wel en wee van Paul Vlaanderen mee te beleven. Ook hoorspelseries als 'Sprong in het Heelal' en 'De familie Doorsnee' waren razend populair.

Vier decennia later is een zo'n massale aandacht voor een radioprogramma nauwelijks meer voorstelbaar. Wat ooit het snelste medium was, heeft het afgelegd tegen de televisie. De verikkelingen in een tv-serie als 'The Bold and the Beautiful' leveren nu de stof voor *social talk*. Het hoorspel leidde een achteraf, soms zieltogend bestaan in verloren middaguurtjes en late avondjes.

Het waren vooral de hoorspelmakers zelf die zich niet bij deze malaise neerlegden. Zij riepen het hoorspel uit tot 'verdruchte cultuurvorm'. En anno 1994, blijkt het hoorspel 'om de dooie dood niet dood', om met een omroepdirecteur te spreken. Sinds twee jaar heeft het hoorspel een vaste plek op de zondagmiddag op radio 4, waaraan diverse omroepen hun bijdrage leveren. Het hoorspel blijkt zich te hebben ontwikkeld tot een nieuw soort medium met geheel eigen mogelijkheden. Zoals de dit najaar uitgezonden serie 'Na de bevrijding' over het post-communistische Rusland, een project van hoorspel- en documentairemaker Kees Vlaanderen van de HOS, in samenwerking met Toneelgroep Amsterdam.

Kees Vlaanderen (geen familie van de hoorspel-figuur Paul Vlaanderen!) is één van de programmamakers die het hoorspel een nieuwe, maatschappelijk geïnspireerde gestalte hebben gegeven. Onder het motto 'een geluid zegt meer dan duizend cijfers' maakte hij de afgelopen tien jaar een groot aantal hoorspelen en documentaires. Zijn hoorspelen werden herhaaldelijk bekroond. Zo kreeg hij voor 'Het schortje van de terrorist', een portret van Ulrike Meinhoff, de gezaghebbende Prix Italia. En voor het hoorspel 'De ramp', over de belevenissen van een jongetje dat na de watersnood van 1954 zijn vader verliest, werd hij vorig jaar onderscheiden met De Zilveren Reismicrofoon en met de Broekszprijs, en bovendien bekroond in Japan en New York.

Radiodrama biedt volgens Kees Vlaanderen een bijzondere mogelijkheid om een ondertoon in de werkelijkheid te raken: "Als je een scenario voor een hoorspel schrijft hoef je je niet, zoals bij de docu-

mentaire, te onderwerpen aan de wetten van de journalistiek, of aan die van wetenschap. Het gaat niet om de feitelijke gebeurtenissen of om controleerbaarheid ervan. Daardoor kun je een nieuw licht werpen op een werkelijkheid die iedereen al kent."

Radio is daarvoor bij uitstek geschikt. Kees Vlaanderen: "Voor veel radiomakers is het een soort trauma dat ze niet meer het snelste nieuwsmedium zijn. Maar radio heeft een heel andere kwaliteit, die zwaar wordt ondergewaardeerd: het kan met minimale middelen - een geluid - een hele wereld oproepen in de verbeelding van de luisteraar. Eigenlijk is radio een moderne variant binnen de eeuwenoude traditie van het verhalen vertellen. Het kan een andere laag aanboren, achter en onder de losse nieuwsfeitjes en de wetenschappelijke analyses die dagelijks over ons worden uitgestort."

Zo kwam de serie 'Na de bevrijding' voort uit "dat onbegrijpelijke gevoel" dat overbleef na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie. "Eerst had je die euforie, toen het verval, de verloedering, de lusteloosheid. Het hopeloze vacuüm waarvan ook het westen de effecten voelde. In de media hoorde je een hele rij hoogleraren uitleggen dat de gebeurtenissen vanuit historisch, sociologisch, economisch perspectief waarschijnlijk onvermijdelijk waren geweest. Maar er bleef dat verwarde gevoel... er is meer! Er moet iets anders gebeuren, iets wat voelbaar zou maken wat er gaande is."

De HOS vroeg (samen met Toneelgroep Amsterdam) aan enkele Russische schrijvers om in een metafoor uit te drukken wat er in de voormalige Sovjet-Unie aan

de HOS doet dan ook veel co-producties. Maar het hoorspel is, zo benadrukken de makers, is geen 'toneelstuk op de radio' - het is een zelfstandige kunstvorm. Kees Vlaanderen: "Naar theater gaan is een collectieve gebeurtenis, radio is een veel intiemer medium. Als maker van radiodrama moet je de aandacht van de luisteraar, die thuis zit, afdwingen. Je moet 'm als het ware verleiden, ontvoeren, naar de luidspreker toezuigen. En dat doe je met subtiele middelen, heel *close*: radio fluistert, waar theater schreeuwt. De ademhaling van Ulrike in haar cel, haar hartslag - constant toedoen, toedoen. Of het geluid van duiven die tegen de wanden van hun hok opfladderden op de achtergrond van een monoloog over oorlogs-isolament... zo maak je de beklemming voelbaar. Je probeert iemand een ervaring te bezorgen, bijna als een klap in zijn gezicht. Je moet hem te vlug af zijn en ademloos achterlaten - zodat hij pas daarna gaat denken.

"Mensen willen dat ook: die vervoering. Die maakt dat ze iets kunnen mee-beleven, zich kunnen identificeren. Wat dat betreft zat de gedachte uit de jaren zeventig dat het publiek altijd kritisch en op een afstand moet blijven, er helemaal naast. Als programmamaker moet je die scepsis juist vóór zijn, afbreken voor hij de kans krijgt."

Kees Vlaanderen is een zoeker, altijd bezig met de grote gebeurtenissen van deze en vroeger tijden, of het nu het achterliggende idee bij de bouw van de Bijlmer is, het schuldgevoel van SS-kinderen of de Franse Revolutie. Hij wil de wereld begrijpen. "Nieuwsgierigheid is misschien wel één van de meest primaire drijfveren van

Kees Vlaanderen en de opbloei van het hoorspel

de gang is. Dat leidde tot vier eenakters: over de Kremlin-coup, over een aan de perestrojka lijdende suïcidale schrijver, over een stervende Russische emigrant in de Berlijnse metro en over een kind met een fatale Lenin-allergie. Toneelgroep Amsterdam zette ze dit voorjaar op de planken als lunchvoorstellingen en Kees Vlaanderen regisseerde ze als radio-hoorspelen. In de stukken verschijnt de post-communistische werkelijkheid op uiteenlopende manieren: soms grimmig, soms poëtisch, dan weer tragikomisch; de ene keer surrealistisch en de andere keer werkelijkheidsgetrouw. Maar steeds indringend en met fatale afloop.

De koppeling met theater is een sjeke oplossing voor de aanslag die produktie van een hoorspel op het omroepbudget doet -

de mens. Wat dat betreft zat Freud er wel een beetje naast, ja."

Na de sociale academie kreeg Kees Vlaanderen voor elkaar dat hij bij wijze van alternatieve dienstplicht jeugdprogramma's mocht maken bij de VARA. Vandaar rolde hij als freelancer door in de documentaires. Toen de documentaire 'Aldus sprak de Vooruitgang' bij de RVU te moeilijk werd bevonden, bleek zijn plaats bij de HOS te zijn. Daar verzorgt hij, sinds 1989 in vaste dienst, het wekelijkse documentaireprogramma 'Het voordeel van de twijfel'. Drama en docudrama (gedramatiseerde documentaire) hebben zich hierin inmiddels een stevige plaats verworven.

De HOS heeft geen lange hoorspel-traditie. En het is ook niet de enige omroep die

radiodrama heeft aangeboord om door de nieuwsfeiten heen te dringen. De VARA deed in de jaren tachtig al pogingen om via drama 'politiek-maatschappelijke inzichten te verduidelijken'. Die liepen overigens op niets uit, en inmiddels is de VARA - tot voor kort de grootste hoge producent van 'consumptieve' familiehoorspelen - geheel afgehaakt. De AVRO heeft echter de laatste jaren haar detectives grotendeels vervuurd voor docu-drama over alledaagse sociale thema's. En terwijl de NCRV zich blijft toeleggen op de experimentele 'verbosonica' - hoorspelen waaraan geen stem of verhaal meer te pas komt - heeft de Tros het hoorspel ontdekt als middel om een breed publiek op onderhoudende wijze te informeren over culturele en historische gebeurtenissen. Met literatuurbewerkingen en originele radiohoorspelen sleepte deze omroep ook internationale prijzen in de wacht.

Temidden van deze grote publieksomroepen is volgens Kees Vlaanderen voor de HOS een uitdrukkelijke taak weggelegd. Niet alleen met haar radiodrama, maar ook meer in het algemeen kan zij een tegenwicht bieden tegen de dreigende vervlakking en onverschilligheid. Kees Vlaanderen: "De tijd van grote waarheden en ideologische legitimaties is voorbij. De wereld blijkt niet maakbaar door

Kees Vlaanderen: De tijd is aangebroken voor het vertellen van 'kleine' verhalen, van persoonlijk beleefde werkelijkheden.

God, door een groot idee, maar evenmin door onszelf. Natuurlijk opent zoiets ogenblikkelijk de deur naar een somber nihilisme en lethargie. Als je om je heen kijkt - ook hier in de media, zie je de vervlakking toeslaan. Maar ik vind het juist een uitdaging! De tijd is aangebroken voor het vertellen van 'kleine' verhalen, persoonlijk beleefde werkelijkheden. We moeten weer mythen en sprookjes durven scheppen - maar nu in het volle besef dat het mythen en sprookjes zijn, en dat het erom gaat dat ze ons prikkelen en uitdagen om nieuwe betekenissen aan de werkelijkheid te geven. Dat is bij uitstek iets waarvoor Radio en televisie bij uitstek geschikt zijn."

Van de grote omroepen valt wat dat betreft weinig te verwachten. Die produceren in hun onderlinge concurrentie om de aandacht juist steeds meer van hetzelfde, op basis van bestaande stereotypen. "In zo'n tijd is het voor een humanistische omroep niet heel moeilijk om zich te profileren", constateert Kees Vlaanderen.

"De HOS is niet gebonden aan kijkcijfers en heeft geen last van de moordende concurrentie. Zij is in de gelegenheid om zich consequent te richten op inhoud en kwaliteit. Daarmee bedoel ik: het brengen van originele visies, doorleefde, integrale ervaringen. Zodat het publiek intellectueel, emotioneel en esthetisch wordt geprikkeld, een mogelijkheid krijgt tot mentale verrijking.

"Dat kan alleen maar als een programmamaker niet te werk gaat als een ambtenaar, maar zijn produkten creëert vanuit zijn eigen fascinatie en betrokkenheid." ●

(ingezonden mededeling)

De HUMANISTISCHE STICHTING REINALDAHUIS te Haarlem is één van de grootste verzorgingshuizen van Noord-Holland. Zij stelt zich tot doel het bieden van huisvesting en/of verzorging aan ouderen en verzorgingsbehoevenden, bij voorkeur aan hen die prijsstellen op een niet - godsdienstige levenssfeer.

Op dit moment bevindt de organisatie zich in een ingrijpend veranderingsproces. Samenwerking met andere zorginstellingen zal moeten leiden tot een breed scala aan intramurale en ambulante ondersteunings-, zorg- en verplegingsactiviteiten.

Voor de implementatie en uitvoering van het beleid beschikt het Reinaldahuis over een professionele directie en staf.

De bestuursleden van de stichting worden benoemd door de besturen van het Humanistisch Verbond, Humanitas en de Vrije Gedachte, in overleg met het bestuur van de Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden.

Binnen dit bestuur bestaan enkele vacatures, waaronder die van voorzitter. Derhalve zoeken wij

BESTUURSLEDEN

DIE VOLDOEN AAN HET VOLGENDE PROFIEL.

Het bestuur bestaat uit leden, die:

- a. zich willen inzetten voor een humanistische stichting op het terrein van de ouderenzorg;
- b. beschikken over bestuurlijke en/of management ervaring;
- c. bij voorkeur woonachtig zijn in de regio Haarlem;
- d. bij voorkeur beschikken over een relevant en breed relatiernetwerk;
- e. op gelijkwaardig niveau een gesprekspartner kunnen zijn voor de directie.

Voor informatie of als U de aandacht wenst te vestigen op kandidaten kunt U contact opnemen met de voorzitter van het Reinaldahuis, de heer J. Stringer, telefoon 023-381816 (na 20.00 uur)

In de maanden september en oktober staan de televisieprogramma's van het Humanistisch Verbond in het teken van de herinnering. 'Leven zonder herinnering is geen herinnering', zei Luis Buñuel al. In zes documentaires is te zien hoe herinneringen ons helpen te leven met het verleden én met de toekomst. En wat betekent het voor iemand om te leven zonder besef voor het verleden?

Boekarest... gezichten zonder naam

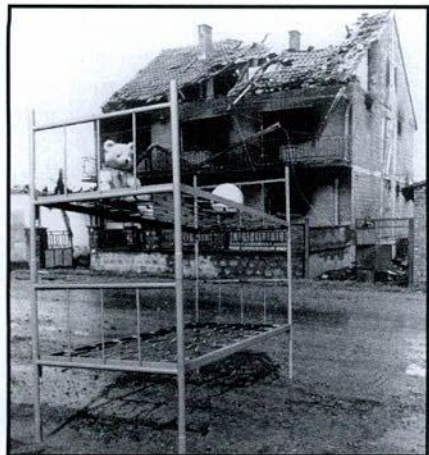
Woensdag 12 oktober
23.05 - 23.55 uur

Belgische documentaire uit 1994 over de Roemeense hoofdstad, vijf jaar na de val van Ceausescu. Op het lege plein, in 1989 nog hoopvol omgedoopt tot 'Plein van de Revolutie', vertelt een zwerfkind hoe de waanzin begon. 'Er werd geschoten, er stierven mensen, er werden bloemen neergelegd en dat was het.' Een voorbijganger is beledigd: 'Is dat het beeld wat jullie van Roemenië willen schetsen?'

Zonder verleden geen toekomst

Woensdag 19 oktober
22.55 - 23.35 uur

Documentaire van Rob Hof over een reizend theatergezelschap in Kroatië. Een oude theaterbus rijdt door een verwoest landschap. Negen acteurs reizen van het ene vluchtenlingenkamp naar het andere om hun speciaal voor kinderen gemaakte

voorstelling te vertonen. Onderweg heeft het gezelschap voortdurend te maken met blokkades, lokale bureaucratie en nogal angstaanjagende situaties. In de drie geïmproviseerde vluchtenlingenkampen, die tijdens de opnamen bezocht worden, is de theatervoorstelling voor de kinderen een welkome afwisseling. In de voorstelling zijn hun eigen ervaringen verwerkt. Toch ademt de voorstelling geen droevenis; juist de vrolijke, krachtige, slimme kant van de kinderen wordt benadrukt. Het publiek herkent de voorstelling; lachend, soms huilend.

Met zijn voorstelling hoopt regisseur Ivica Simic de kinderen een begin te bieden van een 'nieuw verhaal'. Hun oude verhaal, een zorgeloos verleden, is aan flarden geschoten. Centraal in de voorstelling staat een roestig stalen stapelbed, waarop kinderen hun verhalen uit het verleden en hun dromen over de toekomst vertellen.

Verleden aanwezig

Woensdag 26 oktober
22.40 - 23.30 uur

Documentaire over vijf vrouwen uit verschillende landen met een gemeenschappelijk verleden in kamp Ravensbrück. Vanuit hun gezamenlijke verleden kijken zij naar hun verschillende heden en beschouwen met name de groeiende vreemdelingenhaat en het opkomende fascisme in hun landen.

De Oostenrijkse Ceija Stojka is zigeuner. Ze heeft niet alleen in Ravensbrück gezeten; haar jeugd heeft in het teken gestaan van de drie verschillende kampen waarin ze heeft gezeten. Vandaag de dag wordt haar leven getekend door de angst voor het lot van haar kinderen en kleinkinderen.

Ook de Russische arts Antonina Nikitova heeft een 'kampverleden'; zij werd na de oorlog verbannen naar Siberië - in de Sovjet-ideologie waren oorlogsgevangenen landverraders.

Het verleden van haar schoondochter Stella stond in het teken van het kindertehuis, waar zij na de oorlog terecht is gekomen.

De Nederlandse schilderes Aat Breur praat liever niet over haar verleden. Haar man, met wie ze samen in het verzet heeft gezeten, heeft de oorlog niet overleefd. Zelf kon ze na de oorlog niet meer over haar ervaringen praten. In Ravensbrück heeft ze, zoals een ander een dagboek bijhoudt, tekeningen gemaakt van wat ze om zich heen zag.

De Italiaanse Lidia Rolfi keerde na de oorlog terug in een nog steeds fascistisch land. Ze heeft een boek geschreven, waarin ze de politieke ontwikkelingen in het hedendaagse Italië scherp analyseert en is nog altijd actief in de politici. ●

(ingezonden mededeling)

ZOJUIST VERSCHENEN

JEANETTE WINTERSON

KUNST & LEUGENS

Compositie voor drie stemmen en een lichtkooi

'Jeanette Winterson is zonder twijfel de belangrijkste auteur van deze tijd'

RENATE DORRESTEIN

f 29,90 **C** **UITGEVERIJ CONTACT**

Rapport over anonimiteit van donor bij KID

Bij het Humanistisch Studiecencentrum Nederland (HSN) is een rapport verschenen over de anonimiteit van de donor bij KID, kunstmatige inseminatie met donorsperma. Kort geleden heeft de Tweede Kamer een wetsvoorstel hierover in behandeling genomen waarin staat dat kinderen die met donorsperma zijn verwekt, de mogelijkheid zouden krijgen om gegevens van hun donor op te vragen.

In het rapport worden de mogelijke belangentegenstellingen die er voor de betrokken partijen dan ontstaan, helder en bondig geïnventariseerd. Ook wordt er een mogelijkheid aangedragen om deze tegenstelling te hanteren.

Het HSN-rapport is te bestellen door f 10,- over te maken op giro 550334 van het HSN te Utrecht onder vermelding van 'KID-rapport'.

Coornhertrede in Gouda over de IRT-affaire

Op dinsdag 25 oktober zal in de Goudse Schouwburg om 20.00 uur de Coornhertrede worden gehouden door prof. dr. Cyrille Fijnaut, hoogleraar aan de Erasmusuniversiteit en aan de Katholieke Universiteit van Leuven. Naar aanleiding daarvan zal een forumdiscussie plaatsvinden met mr. I.W. Opstelten, burgemeester van Utrecht, B. van Baarle, voormalig leider IRT en mr. L. de Wit, hoofdofficier van Justitie in Rotterdam.

Op deze avond zal ook de Coornhertprijs voor sociale vernieuwing worden uitgereikt door mr. J. Kohnstamm, sinds kort staatssecretaris en in het kabinet verantwoordelijk voor de sociale vernieuwing.

**Voor zichzelf of voor de ander,
waarvoor leeft een mens?**

Om zichzelf te realiseren,
om alle verlangens en behoeften
te bevredigen en alle talenten
voor zichzelf uit te buiten?
Of leeft een mens vooral voor
een ander? Voor de
medemens die z'n hulp nodig
heeft, voor de wereld die
beter moet? Misschien wisselt
het antwoord op deze vragen
met de situatie waarin
iemand zich bevindt.

In deze serie komen mensen
aan het woord die vertellen
hoe ze hun eigen invulling
geven aan hun plek in de
wereld. De één gebruikt zijn
talenten om zich in te zetten
voor een wereld zonder
racisme waardoor hij zelf
maar weinig privé-leven
overhoudt. Een ander
heeft zich jarenlang
weggecijferd voor De Goede
Zaak tot het haar opbrak.
Toen volgde de ommezwaai
en ging ze haar eigen droom
verwezenlijken. Ook komt in
de serie een reiziger aan het
woord die jarenlang over de
wereld heeft gezworen. En
hoe lukt het die vrouw om
met haar hulpbehoevende
partner toch haar eigen leven
te leiden?

Allemaal mensen die keuzes
maken hoe zij in het leven
willen staan. Mensen die
zichzelf centraal stellen, of
mensen die zich richten op
hun medemens. En mensen
die het lukt om voor zichzelf
én voor de ander te leven.

David Greaves: Je hebt maar één leven en dus één mogelijkheid om er iets van te maken

"Jongerentheater moet jongeren de kans geven zichzelf te vormen en te ontwikkelen." Zegt David Greaves, een Engelse regisseur die sinds kort in Amsterdam woont. Al ruim 15 jaar maakt hij theater met multi-culturele groepen jongeren. Dat is zijn manier om tegen racisme te vechten en hij steekt er al z'n tijd en energie in. Dat er zo nauwelijks tijd overblijft voor een persoonlijk leven, neemt hij op de koop toe. "Ik heb maar één leven om jongerentheater van de grond te krijgen. En ik denk dat het de moeite waard is."

Afkomstig uit een Londens arbeidersgezin lag het niet direct voor de hand dat David Greaves (43) in de wereld van het theater verzeild zou raken. Maar op de middelbare school bracht een dramadocente hem met toneel in aanraking. Hij kreeg een rol in een musical en deed mee aan andere amateurvoorstellingen. Zo begon zijn fascinatie voor theater. Hij volgde een opleiding voor acteur aan The Royal Academy en speelde in grote commerciële theaterproducties als 'Hamlet' en 'Jesus Christ Superstar'.

Maar deze wereld ging hem tegenstaan. David Greaves: "Er heerst veel wedijver en competitie. Dat beviel me steeds min-

der. En tegelijkertijd engageerde ik me. Het waren de jaren zeventig: communes, seksuele vrijheid, experimenteel theater. Maar ook de tijd dat het National Front opkwam en racistische marsen in Londen organiseerde. Tegendemonstraties werden vaak met bruto geweld door de politie uit elkaar geslagen. Dat heeft me zeer geschokt. Ik werd me ervan bewust dat racisme voor gekleurde en zwarte mensen een dagelijkse realiteit is. Dat besef was bepalend voor het theaterwerk dat ik wilde doen."

Sinds 1979 zet David Greaves theaterprojecten op voor jongeren met verschillende culturele achtergronden. Eerst in Londen, waar hij samen met enkele collega's het Prior Theatre, een centrum voor

door Japke Schonewille

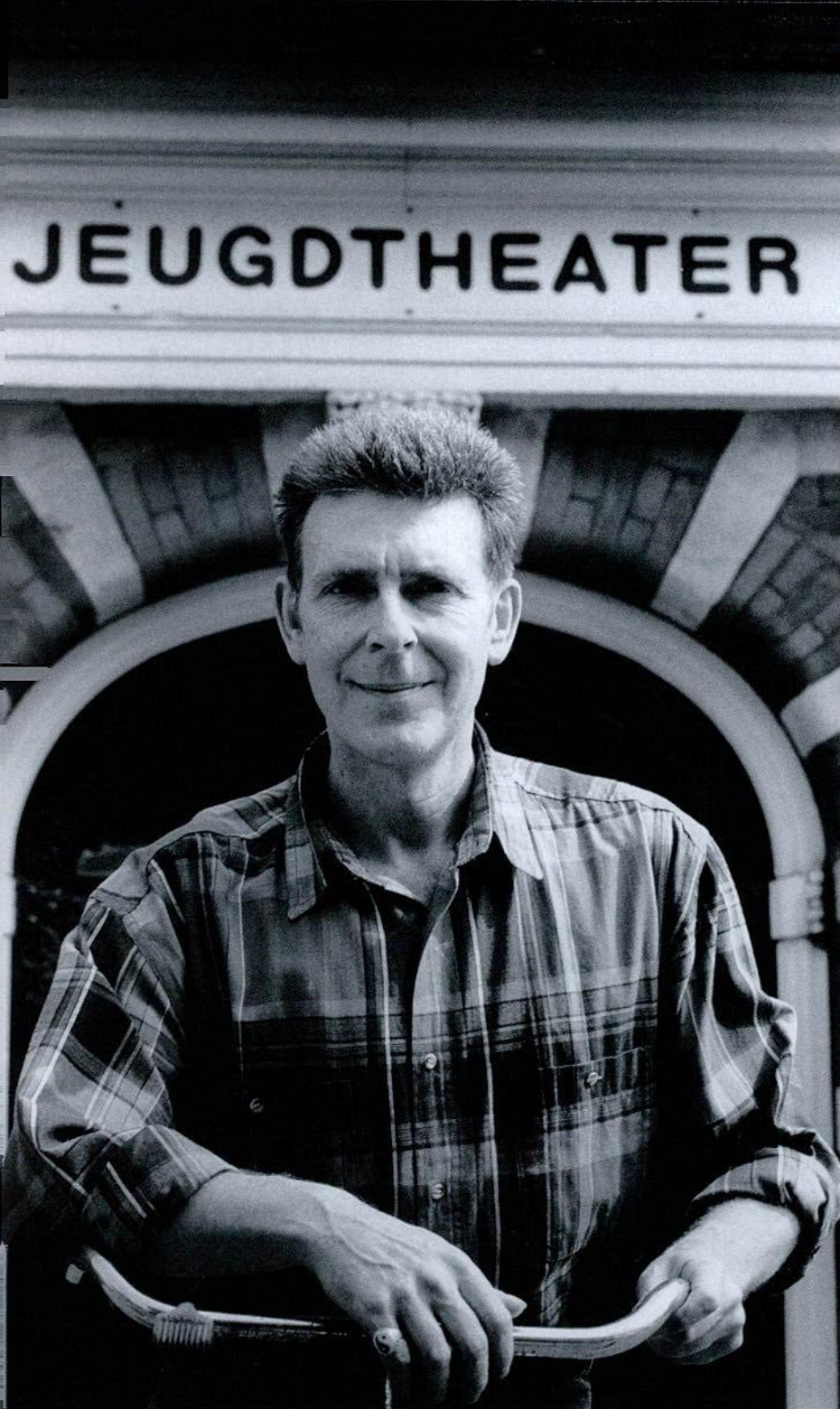

Foto: Peter van der Meer

**Ik blijf dit werk doen
zolang jongeren vinden
dat het de moeite
waard is**

'community arts' opricht. Later ook in andere delen van de wereld: India, Brazilië, Ghana en Burkina Faso. In de zomer van 1992 komt hij naar Amsterdam en maakt in drie weken de jongerenvoorstelling 'De Stad'. Daaruit ontstaat Theatergroep Nultwintig, een groep van ruim dertig jongeren, variërend van blank tot zwart. Sinds kort werkt David Greaves in Amsterdam als artistiek leider van Nultwintig en als onvermoeibaar initiator en regisseur van diverse theaterprojecten.

Meer dan 15 jaar maakt David Greaves nu jongerentheater. Een bewuste keuze. "Ik hou van jongerencultuur, ik hou ervan om met jongeren te zijn. Ze hebben een sprankelende energie die ik enorm stimulerend vind. Vooral het werken met

multi-culturele groepen vind ik bijzonder. Iedere jongere brengt iets speciaals met zich mee: een ander gevoel voor taal, een eigen muziek, een eigen stijl. Ook vaak jeugdherinneringen, slaapliedjes die hun moeder voor hen zong. Voor mij is dat allemaal een bron van inspiratie, die ik nodig heb om dit werk te doen. Zo kan ik theater maken dat boeiend en uitdagend is. Voor hen, voor het publiek, voor mezelf."

"Jongeren moeten nog uitzoeken wie ze zijn en wat ze willen. Ze moeten keuzes gaan maken. Ze zijn op een queeste, een zoektocht. Voor sommigen is die zoektocht ongelooflijk zwaar, voor anderen vaag en ongericht. En er zijn jongeren die precies weten waar ze naar toe gaan.

Maar allemaal zijn ze bezig met een reis naar volwassenheid. Dat is een goede basis voor theater. *'What better way to test out your ideas, your questions, your doubts, your fears, your joys?'*"

De jongeren die meedoen aan zijn theaterproducties, hoeven niet per se geboren dansers of acteurs te zijn. David Greaves: "Ik kies ze uit op hun persoonlijkheid, op iets speciaals wat me raakt, intrigeert of verrast. Vol bravoure of juist heel verlegen en onhandig. Als je altijd 'de beste' selecteert, zijn het vaak degenen die er toch wel komen. Ik kies er voor om ook jongeren in de groep op te nemen die bij gewone theaterproducties niet snel aan de bak komen - omdat ze afwijken van de norm, zich anders gedragen, er anders uitzien. Het zijn vaak jongeren die 'kansarm' worden genoemd. Mij gaat het erom dat ook zij de gelegenheid krijgen om met theater kennis te maken."

"Ik stel mijn groepen zo multi-cultureel mogelijk samen. Hier in Nederland betekent dat dat ongeveer een derde blank is en verder jongeren met andere culturele en etnische achtergronden. Dat geeft een goede balans. Maar zodra we aan het werk gaan, valt dat onderscheid weg.

Binnen de groep bevoordeel ik niemand, en dat weet iedereen."

Jongerentheater moet jongeren de kans geven zichzelf te vormen en te ontwikkelen, vindt David Greaves. Door een appèl te doen op hun creativiteit, door ze dans- en theatervormen aan te reiken, raken ze gemotiveerd om het beste uit zichzelf en elkaar te halen.

De theaterstukken ontstaan door improvisaties. Zo was de rode lijn in de voorstelling van 'De Stad' 24 uur uit het leven van jongeren in Amsterdam. Door met elkaar te praten, ervaringen uit te wisselen, de straat op te gaan en dingen uit te zoeken, ontstaat dan langzamerhand een theatrale vorm voor het basisidee. David Greaves: "We geven wel het kader aan - in dit geval waren dat vier hoofdpersoon- en die we door de dag heen volgen. Maar de verdere invulling wordt sterk gekleurd door de ideeën, dromen en meningen van de jongeren.

Essentieel is dat de jongeren uitdrukking leren geven aan wie en wat ze zijn. Dat ze zich daarvan bewust worden en durven te tonen. Het is niet het David Greaves Theatre, het draait om hen, om wat hen uniek maakt. En de 'cocktail' van al die persoonlijkheden is dan een groep als Nultwintig."

De essentie van zijn werk - en daarmee van zijn leven - is jongeren een platform bieden waar ze kunnen zijn wie ze zijn. David Greaves: "Dat klinkt heel love & peace-achtig, maar dat is het niet. Het werk dat we doen, vraagt ontzettend veel energie en discipline. Als je iets wilt maken dat niet alleen laat zien wie je bent maar ook beantwoordt aan theatrale eisen, moet je daar keihard voor werken. Het is belangrijk dat jongeren leren samenwerken en risico's nemen. Dat ze elkaar accepteren en vertrouwen. Dat ze hard willen werken om uit te zoeken wat ze in zich hebben, en dat willen delen met anderen.

Jonge mensen hebben verbazingwekkende capaciteiten in zich die lang niet altijd worden herkend door de samenleving. Er is vaak een beperkt en vastomlijnd idee van wat goed en slecht, mooi en lelijk is. Ik wil dat die capaciteiten tot uiting komen, niet alleen op het toneel, maar ook in hun leven."

"Ik doe dit werk ook omdat racisme niet kan overleven als er groepen zijn zoals Nultwintig. Dat is mijn optimisme. Als jongeren met verschillende culturele achtergronden met elkaar werken, is er hoop voor de toekomst. Je hebt één leven en dus één mogelijkheid om er iets van te maken. Daar wil ik me voor inzetten. Ik heb geen zin om depressief te raken van de dingen die er in de wereld gebeuren. Dus zal ik ze bestrijden en mijn manier van vechten is theater maken met jongeren die buiten boord dreigen te vallen. Mij gaat het erom dat jonge mensen in-

zien dat ze een keuze hebben in het leven, in hun toekomst als volwassene. Dat ze mogen zijn wie ze zijn. Dat het niet fout is om anders te zijn, dat het speciaal kan zijn. En dat het hun recht is om dat unieke in zichzelf en anderen te zoeken en te vinden."

Vol gedrevenheid kan hij blijven praten over zijn werk. Het is zijn lust en zijn leven. Zijn hele leven. Dat er maar weinig tijd en energie over blijft voor andere, persoonlijke zaken, neemt hij voor lief. David Greaves: "Het is waar, de manier waarop ik werk laat erg weinig ruimte om op te laden. Ik heb ook geen ruimte om een relatie te hebben. Nee, ik heb daar nog geen goede balans in gevonden. Mijn werk heeft absolute voorrang boven mijn persoonlijke relaties. Misschien geen verstandige keus, maar wel een bewuste keus. Ik heb maar één leven om dit jongerentheater van de grond te krijgen en ik denk dat het de moeite waard is. En ik blijf het doen zolang de jongeren dat ook vinden."

Informatie over voorstellingen van Nultwintig en andere theaterprojecten is te verkrijgen bij Stichting Artisjok te Amsterdam, tel. 020-6121387.

Ingezonden mededeling

ZOJUIST VERSCHENEN
DE NIEUWE ROMAN VAN

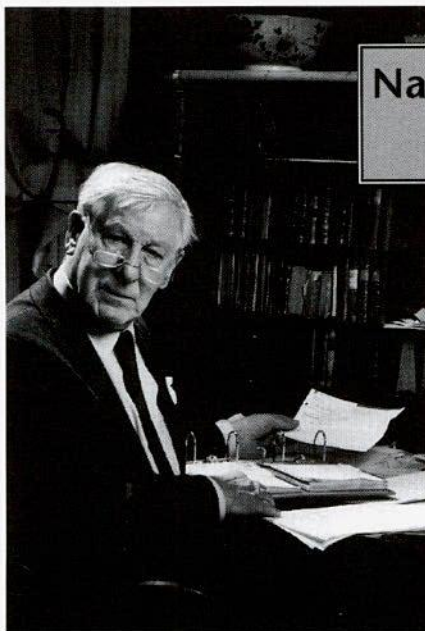
RENATE DORRESTEIN EEN STERKE MAN

f 34,90
GEB. f 49,90 C UITGEVERIJ CONTACT

Ingezonden mededeling

Nalaten is iets heel anders dan nalatigheid.

Bij een overlijden moet er snel heel veel geregeld worden. Dat gaat veel gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Maar veel mensen vinden het moeilijk of onaangenaam om zulke maatregelen te treffen.

Het Steunfonds Humanisme heeft betrouwbare, ervaren mensen die u kunnen helpen. Als uw executeur-testamentair bespreken ze met u hoe uw laatste wil er uit moet komen te zien. En uiteindelijk dragen ze ook zorg voor punctuele uitvoering. Vraag eens om informatie

**STEUNFONDS
HUMANISME**
POSTBUS 114, 3500 AC UTRECHT
TELEFOON 030 - 31 81 45
BANK C&E 69.97.13.889

GIRO 6168

Ja, ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme.

Naam:

Telefoon:

Adres:

Postcode:

Woonplaats:

In een envelop zonder postzegel zenden naar:

Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 2181, 3500 AC Utrecht

Naar grotere herkenbaarheid van het HV

Tijdens het vakantietijdperk staan alle activiteiten op een laag pitje. Zo ook bij ons Verbond. Binnen het hoofdbestuur, en in samenwerking met de relevante medewerkers van het bureau, concentreren de plannen en discussies zich nu vooral op het overtuigend naar buiten treden, de profilering van het Verbond.

Medio oktober zal daartoe het hoofdbestuur met een aantal mensen van het bureau een middag en avond bijeen zijn om zich een gezamenlijk aanvaardbaar beeld te vormen van de uitgangspunten waarop het Humanistisch Verbond zijn profiel moet baseren. Het gaat ook om de middelen waarmee de huma-

nistische overtuiging wordt uitgedragen (denk o.a. aan dit blad, aan Rekenschap, de pers in het algemeen en in het bijzonder ook het eigen radio/tv-medium: de Humanistische Omroep Stichting). Aandacht zal daarbij ook worden gegeven aan afspraken over de wijze waarop hoofdbestuur, de relevante afdelingen van het bureau en andere organisaties gericht op profilering met elkaar moeten samenwerken terwille van de beoogde indringende, eenduidige, effectieve herkenbaarheid van het Humanistisch Verbond.

Immers (zie het beleidsplan 1995/1997): één van de hoofddoelen van het Humanistisch Verbond is 'maatschappelijke beïnvloeding', het geargumenteerde uitdra-

gen van meningen om daarmee het denken en doen van mensen bij te sturen waar de humanistische beweging van mening is dat menselijke waarden niet of te weinig tot hun recht komen - of erger: worden geschoffeed.

Bij ontmoetingen met leden en ook uit binnenkomende correspondentie blijkt steeds meer de behoefte aan duidelijke opinies vanuit het Humanistisch Verbond. Het streven tot maatschappelijke beïnvloeding mag daarom niet beperkt blijven tot interne discussies, hoe interessant ook voor de direct betrokkenen. De standpunten moeten naar buiten worden gebracht. Het hoofdbestuur is daarvan overtuigd en concentreert zich nu op de invulling daarvan. De binnen het Verbond

en daarbuiten hooggewaardeerde frequente publikaties, lezingen en deelname aan openbare discussies van onze voorzitter zijn hiervan al een eerste afspiegeling.

Hoe het 'produktenaanbod' en de aantrekkelijkheid daarvan verder kan worden uitgebreid, staat als actiepunt bij het hoofdbestuur daarom hoog op de agenda. Een volgend maal in deze rubriek en zeker tijdens het congres zult u er meer over horen.

Als steeds zijn wij zeer benieuwd naar uw reacties en suggesties via Postbus 114, 3500 AC Utrecht.

Namens het hoofdbestuur,
Joop Puls

Vluchten voor de dood of leren sterven?

Paul van Tongeren, verbonden aan de faculteit Wijsbegeerte van de Katholieke Universiteit Nijmegen, houdt op donderdag 24 november in de Kennemer Prins, Kennemerstraatweg 16 in Alkmaar een inleiding over het thema 'Vluchten voor de dood of leren sterven?'. Aanvang: 20.00 uur.

Toelichting: Ons leven duurt gemiddeld veel langer dan dat van eerdere generaties. Wetenschappers zoeken nog steeds naar mogelijkheden tot levensverlenging. Het nut van dat onderzoek lijkt vanzelfsprekend. Het verlangen om te leven, langer te leven, voort te leven lijkt immers een vanzelfsprekende ondergrond van alle andere verlangens. De dood is de natuurlijke vijand van het leven. Een natuurlijk moment van sterven lijkt niet te bestaan. Deze vanzelfsprekendheid wordt echter aangetast als we vragen waarom we eigenlijk willen leven en verder leven - dat wil zeggen als we de vraag naar de zin van het leven stellen; en zeker als we zien dat een lange traditie van filosofie en godsdienst de zin van

het leven in verband heeft gebracht met de erkenning van sterfelijkheid. We moeten ons afvragen of ons streven naar levensverlenging geen vlucht is voor de dood.

Generaties en hun kansen

Op woensdag 26 oktober wordt in Winterswijk een lezing gehouden door de heer E.L.C. Koster, voorzitter van de afdeling Deventer, over 'Generaties en hun kansen'. Het lijkt dat de tijd waarin men geboren is, doorslaggevend is voor de kansen die men krijgt. Het patroon van de generaties is onder andere van belang omdat het verband houdt met de problemen in de samenleving als geheel. Een vijftal generaties passeren de revue, van de 'vooroorlogse generatie' (geboren tussen 1910 en 1930), via de 'stille generatie', de 'protestgeneratie' en de 'verloren generatie' naar de 'pragmatische generatie' (geboren tussen 1970 en 1980). Plaats: 't Wameling, Kottenseweg 66 te Winterswijk. Aanvang: 20.00 uur.

Huisvesting, migratie en verdraagzaamheid

Op maandagavond 31 oktober vindt in de benedenzaal van Kunstkring Sociëteit De Burcht, Burgsteeg te Leiden een discussie plaats, waarbij Hugo Priemus, hoogleraar volkshuisvesting aan de Technische Universiteit Delft, een inleiding houdt. Aanvang: 20.00 uur. Toegang gratis.

Toelichting: Het Nederlandse volkshuisvestingsbeleid stond in ieder geval tot de vorming van het paarse kabinet in de derde week van augustus in het teken van de nota van

staatssecretaris volkshuisvesting Enneus Heerma, die in dezelfde week opvolger werd van CDA-fractieleider Brinkman. Het is nog maar de vraag of 'paars', met PvdA-minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeleid (VROM) Margreet de Boer en D66-staatssecretaris Dick Trommel voor volkshuisvesting, voor een nieuwe koers gaat zorgen, want het kabinetsbeleid wordt gekenmerkt door bezuinigingen, bezuinigingen en nog eens bezuinigingen.

Levensloop, loopbaan en zingeving

Op zondag 23 oktober om 15.00 uur houdt Ad Hoogen-dijk, loopbaanadviseur en docent arbeidsfilosofie HBO een lezing over dit thema. De bijeenkomst vindt plaats in 'Grote Koppel', De Clomp 1020 te Zeist. De toegang is f 3,- (incl. koffie/thee).

Uitgebreid wordt ingegaan op het onderwerp 'levensloop', waarbij het eigene van de periode 20-40 jaar, 40-60 jaar en 60-80 jaar zal worden besproken. Daarna zal speciale aandacht worden be-

steed aan kansen en bedreigingen van de 'midlife'-periode (35-45 jaar). Vervolgens worden verbanden gelegd tussen de levensloop enerzijds en de loopbaan anderzijds. Niet alleen aan de hand van de zingeving, maar ook aan de hand van het begrip vitaliteit. Tenslotte wordt ingegaan op de loopbaanproblematiek binnen organisaties; welke maatregelen een organisatie kan treffen om medewerkers onnodige problemen te besparen.

Vechtmaatschappij in Gouda

Op woensdagavond 12 oktober zal in de Agnietenkapel in Gouda een informatie- en discussieavond worden gehouden over 'de vechtmaatschappij'. Drie inleiders zullen hun licht hierover laten schijnen: Erik de Gier, socioloog, oud-hoofdbestuurder van het HV. Hij onderzocht de verarming van de kansarmen. Jaap van

De wereld op een tweesprong

Op donderdag 27 oktober zal Philip B. Smith een lezing houden vindt in 'de Watertoren' (Van Teijlingenstraat 20, Alkmaar) over de theorieën voor het vinden van 'de weg' naar een betere wereld. Philip Smith is humanist en lid van de Pugwash-studiegroep. De Pugwash is een internationale organisatie van wetenschappers die de weg trachten te vinden naar een duurzame, leefbare en rechtvaardige wereld. Aanvang 20.00 uur.

De stad van de toekomst

Op 6 november zal Jan Meijdam in Bussum een lezing houden over 'De stad van de toekomst'. Een stad kun je zien als een samenballing van mensen en activiteiten. Handig omdat alles dicht bij elkaar zit. Door telematica zal de neiging tot concentratie verminderen, maar telewijken, teleshoppen, telebankieren kunnen nooit het directe contact met mensen of het beleven van de natuur vervangen. De opdracht voor de stedenbouwkundige zal zijn om nabij de woning natuur en ontspanning te situeren, en voorwaarden te scheppen

der Scheur, de vakbondsman die de PvdA de rug toekeerde en Robin Linschoten, sinds kort VVD-staatssecretaris van Sociale Zaken in het paarse kabinet.

Aanvang 20.00 uur, toegang gratis. Nadere informatie: Jos van de Borgt, tel. 01820-37463 (na 18.30 uur).

Culturele middag in Valkkooog

Op zondagmiddag 9 oktober is er in het kerkje te Valkkooog een culturele middag. Er wordt gemusiceerd door het blokfluitduo Aaltje van Wieringen/Elsa Bunk en organist Wil van Wieringen. De muziek wordt afgewisseld met proza door Jan Hilarius en poëzie voorgedragen door Vera Jongejan. Aanvang: 14.00 uur. De toegang is gratis (maar een kleine bijdrage wordt op prijs gesteld).

voor het ontstaan van sterke sociale relaties in een omgeving waarin economische activiteiten in grote mate via de kabel plaatsvinden.

De bijeenkomst wordt gehouden in de aula van het Goois Lyceum (ingang aan de Vossiuslaan in Bussum). De zaal gaat open om 10 uur. De lezing start om 10.30 uur en duurt ongeveer 45 minuten. Na de pauze is er gelegenheid tot discussie en het stellen van vragen tot ongeveer 12.15 uur. Koffie en thee zijn onbeperkt beschikbaar. Bijdrage in de kosten is f 6,- per persoon.

Cursus over humanisme in Leiden

Dit najaar wordt een cursus gegeven over humanistische waarden en achtergronden. Aan de orde komen geschiedenis van de humanistische filosofie, de verhouding tussen humanisme en religie en de humanistische beweging. Cursusleider is Jaap Hoogervorst. Ook niet-leden zijn van harte welkom. De cursus vindt plaats op drie donderdagavonden (27 oktober, 3

en 10 november) in het Gemeentecentrum, Lijtweg 9 te Oegstgeest. De kosten zijn f 40,- (voor niet-leden f 45,-), inclusief documentatiemap. Opgave zo spoedig mogelijk bij het secretariaat van de afdeling Leiden, Tesselschadestraat 38-A, 2332 BL Leiden, tel. 071-315747.

Cyclus 'Humanisme' in Delft

Marcel Fresco verzorgt in Delft de cyclus 'Humanisme' die op 3 oktober is geopend met een lezing van HV-voorzitter Paul Cliteur. Marcel Fresco, emeritus hoogleraar die de Socrates-leerstoel bezette aan de Universiteit van Leiden, zal op drie dinsdagavonden (22 november, 13 december en 10 januari) een lezing houden.

Op 22 november is het thema 'Humanisme door de eeuwen heen' (historische invalshoek). Wat heette humanisme, wat niet? Wat was humanistisch in de moderne zin, wat niet? Welke verwantschap blijkt er niettemin? In hoeverre is modern humanisme typisch westers?

Humanisme en milieu in Amersfoort

In 1995 bestaan de afdeling Amersfoort en omstreken van het Humanistisch Verbond en Humanitas Eemland 50 jaar. Als gevolg hiervan staan hun lezingen in het seizoen 94/95 nog meer dan voorheen in het teken van humanistische uitingsvormen. Op 16 oktober vindt het jaarlijkse 'uitje' plaats naar het Centrum voor Natuur en Milieu, Schothorsterlaan 21 te Amersfoort. Dan wordt naar aanleiding van het HV-cahier 'Humanisme en milieu' door Frans Jacobs een lezing gehouden. Aanvang: 10.45 uur. De toegang is gratis. Meer informatie bij Henk van Tilburg, tel. 033-805906.

Op 13 december en 10 januari gaat het om specifieke kenmerken van modern humanisme. Het onderscheid met andere westerse (christelijke) wereld- en mensbeschouwingen. In hoeverre heeft christelijk denken modern humanisme beïnvloed? Maar ook: in hoeverre heeft de humanistische traditie christelijk denken beïnvloed? Rationaliteit is mooi en onmisbaar, maar niet voldoende. Rationalisme is te eenzijdig. Ook de emotionele momenten in de mens tot hun recht laten komen is binnen modern humanisme noodzakelijk.

De toegang is gratis. Aanvang steeds 20.00 uur. In verband met de beschikbare ruimte graag aanmelden: tel. 015-125390.

Plaats: DSHB-huis, Vorrinkplein 99, Delft. (hoek Westlandseweg en Papsouwselaan). Vervoer: Tramlijn 1, halte Krakeelpolderweg (nu ook direct bereikbaar vanuit Den Haag); buslijnen 60 en 62, halte Krakeelpolderweg.

Nieuw: cursus HVO in de regio Zuid-Veluwe

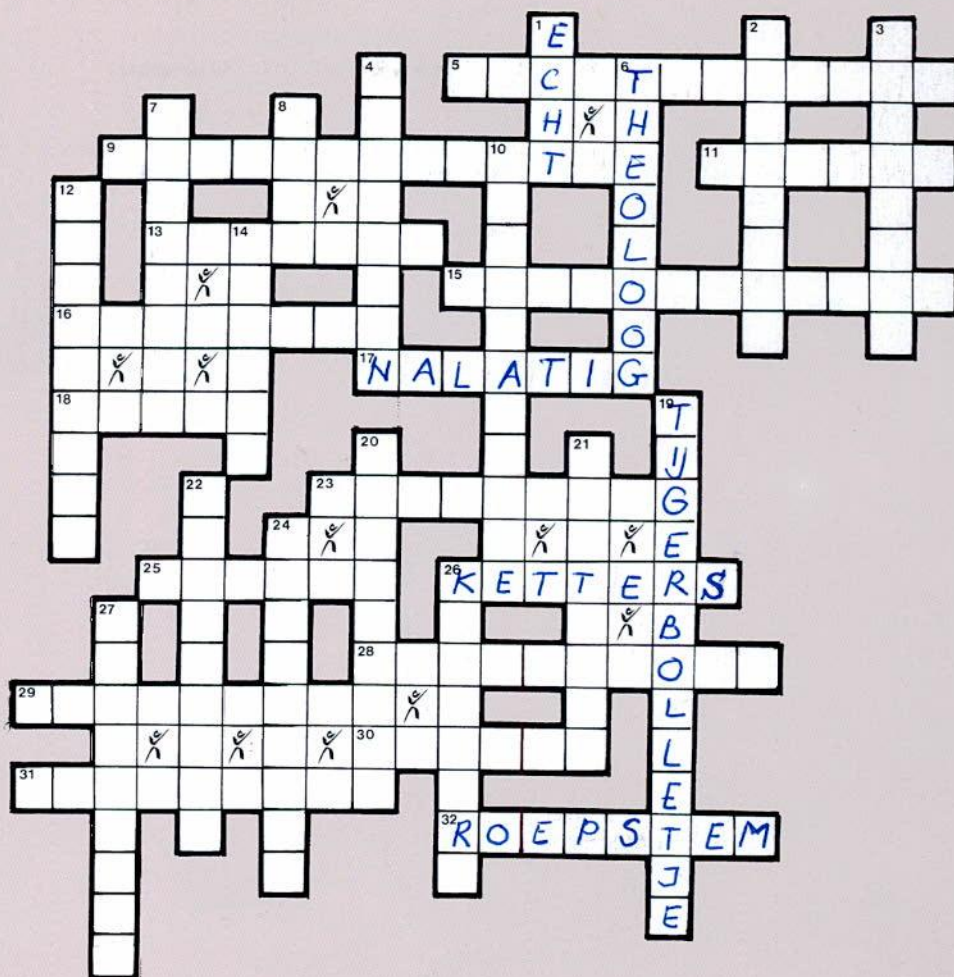
Het Pedagogisch Studiecentrum HVO (HVO is Humanistisch Vormingsonderwijs) geeft een cursus die opleidt tot HVO-gevende op de openbare en algemeen bijzondere scholen. De cursus start in oktober en zal het eerste jaar 40 dagdelen duren (éénmaal per week een dag en één weekend). Het tweede jaar is een praktijkjaar (20 dagdelen).

Er is grote behoefte aan gediplomeerde leskrachten door uitbreiding van het HVO op de scholen. We willen graag in contact komen met mensen die ervaring hebben in het omgaan met kinderen of die mensen kennen die daar belangstelling voor hebben. Zij worden uitgenodigd te reageren bij het Pedagogisch Studiecentrum HVO te Utrecht, Plompstorengracht 21, 3512 CB Utrecht, tel. 030-341700.

door Evert Wassenaar

- 5 Onderwijzer op non-actief? (12)
- 9 Saul + Eric Satie (bien étonnés de se
trouver ensemble), maar door elkaar
genomen een toenemend verschijn-
sel. (13)
- 11 Harde monsters. (6)
- 13 Arm beast! (7)
- 15 Weggegooide bidprentjes, tekstjes
e.d. (12)
- 16 Is vaak erg gevoelig (en in de war)
voor kritiek. (8)
- 17 Is iemand die een vermogen achter-
laat ook slordig? (7)
- 18 'Livreier'. (5)
- 23 Drempelbewoner? (9)
- 25 Sluwe daad van een ekster. (6)
- 26 Sterkte hadden die afvalligen wel no-
dig. (6)
- 28 Proef op de som. (10)
- 29 Ledikant of scepticus. (9)
- 30 Stuk grond voor scharreklippen. (6)
- 31 Is Freek niet razend? (9)
- 32 Klonk in de woestijn en nog in het
geweten. (8)

- 1 Huwelijk in Limburg. (4)
- 2 Geheel ontzuild. (8)
- 3 René gaat ook niet meer naar de kerk. (8)
- 4 Kan bij kaartspel, maar ook bij plicht of geloof voorkomen. (8)
- 6 Als er één niet onwaarheid mocht spreken was Theo 't wel. (8)
- 7 Is kerkelijk, maar niet precies. (8)
- 8 Niet helemaal vrolijk, maar wel leuk. (4)
- 10 Kerkverlater na vermageringskuur. (11)
- 12 Is gelovig, n.l. discipel. (9)
- 14 Opleving, liever niet schetterend! (6)
- 19 Broodje met de kop van een roofdier? (13)
- 20 Een rekenboek past er ook op. (9)
- 21 Bereden amfibie. (8)
- 22 Doet de deurwaarder en dat kan heel wat zeggen. (9)
- 24 Vertraagd weggaan. (9)
- 26 Al is het ergens vogelrijk, dit zijn ze anders niet. (8)
- 27 Houdt niet van dogma's. (9)

SCALARICADIE
UITLASSERACIE

S L A A P O P
 O A A A P A
 H U M A N I S T A R
 I O P R
 L E T T E R K O R P S
 A S V M O S P E
 M E T R U M A R S T
 P E R C H O P W K
 B A L L A S T D I A L O O G
 P A A R S G E W Y S D U
 A R W B S E D K
 S I E R A A D S R E T
 E L P U I T Z E T
 W E D E R D I E N S T
 E E E A A
 B O E R O R L E L
 D L R
 E I N D O O R D E E L

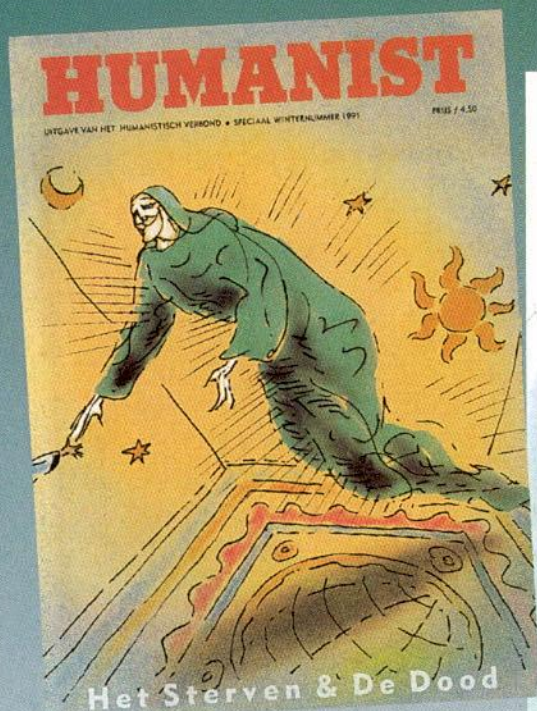
Speciale aanbieding

Ze zijn nog steeds zéér populair, de dubbeldikke winternummers. Dat is niet verwonderlijk als je naar de thema's kijkt. Want wat heeft méér met het leven te maken dan Lust, Keuzes en De Dood?

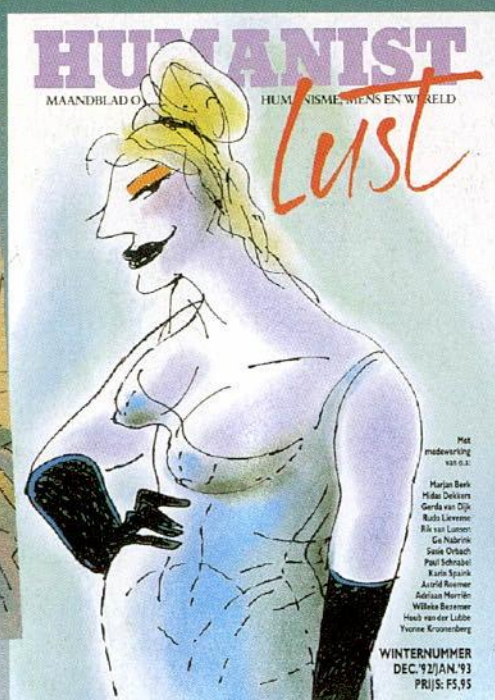
Deze maand hebben we een aantrekkelijke aanbieding. De drie themanummers kunt u nu bestellen voor maar f 12,50 (inclusief verzendkosten).

Welke 'Keuze' maakt u?

Wilt u 'Lust' of 'Sterven'?

Bij het horen van woorden als sterven en afscheid nemen, denkt u misschien enkel aan verdriet, angst en pijn. Toch is het themanummer *Sterven & De Dood* al voor veel mensen een hart onder de riem geweest. Iets over de inhoud: Humanistisch raadsman Frits de Hesse probeert patiënten aan hun ziektebed te troosten. Vaak lukt dat met een goed gesprek; soms dient een kopje koffie letterlijk als bakje troost. Uitvaartbegeleidster Cobie Kenninck vertelt over een humanistische uitvaart: "Kijk naar de overledene en vraag je af wat passend en mooi is bij deze mens". Ook in dit nummer een leuk sprookje (om voor te lezen!) van Koos Meinderts en veel columns en cartoons.

Het tweede themanummer gaat helemaal over Lust. Nog altijd het meest gevraagde nummer. Geen wonder: lust is immers één van de prettigste ervaringen die de mens kan overkomen. Susie Orbach vertelt waarom vrouwen vaak bang zijn voor hun lusten. En denken mannen echt dat ze het na die eerste keer allemaal al weten? Een bezoek aan een Amsterdamse polikliniek laat zien dat lust al snel in 'last' kan omslaan. Een kwestie van wel of niet veilig vrijen. Je lust en je leven: 70 pagina's over genot, normen en waarden, taboe's en traditie.

'Keuzes in het leven', het derde themanummer is, een goede aanleiding om eens uitgebreid te filosoferen over gedurfde keuzes en te mijmeren over gemiste kansen. In dit nummer worden grenzen afgetast, vragen geopperd, mogelijkheden overwogen en meningen gevormd. Wanneer kies je voor een kind? Ziek worden is geen kwestie van kiezen, dat overkomt je. Hoe ga je daar mee om? Waarom laat een vrek alle geneugten van het leven (schijnbaar) aan zich voorbij gaan? Wat mensen zijn en doen, wordt bepaald door erfelijkheid, opvoeding en omstandigheden. Maar ook door overtuiging, intuïtie, ambitie en wilskracht. En door toeval, pech en het (nood)lot. Hoeveel speelruimte daarbij is voor vrije wil en eigen keus wordt in 'Keuzes' verkend.

Of toch maar alle drie...

U kunt deze drie speciale themanummers bestellen door f 12,50 over te maken op giro 58 van de Humanistische Pers te Utrecht onder vermelding van 'aanbieding sept. 1994'. Dit aanbod geldt zolang de (beperkte) voorraad strekt. Wacht dus niet te lang met bestellen!